

ישכר בעריש ווייס

ברוקלין ניו יארק

הגר צדק אברהם בן אברהם הי"ד
הנודע בשם "גראף פאטאצקי"
נעקה"ש ביום ב' דשבועות תק"ט לפ"ק

מבוא

"דער הייליגער פאטאצקי!!!" - כך ביטא נשגבות הגה"ק מרן ה'דברי חיים' מצאנו זי"ע - את הגר-צדק היותר מפורסם בתולדות עם ישראל בה"א הידועה, מי שבגויותו ענה לשם "וואלענטיין פאטאצקי", ומשנתגייר קיבל את שמו "אברהם בן אברהם", בן האצילים סטאניסלאוו פאטאצקי, נצר למשפחה עתירת הון ששלטה על שטחים עצומים ברחבי פולין וליטא, שעם הכירו את אלקי אמת הוא אלקים חיים ומלך עולם, עזב מאחוריו את כבוד בית אביו ובז בכל מחמדי תבל שהיו בידו, ובא להתדבק בעם ישראל במסירות נפש עצומה, לגור אתם בעניותם ובדלותם, עד אותו יום-טוב שני של חג השבועות, עת הועלה על המוקד לקדש שם שמים באופן גלוי ונשגב, ולא חשש ולא ירא מהאש היוקדת המאימת לכלותו אלא הוא צעד אליה מתוך שירה ושמחה - שהסעיר בשעתו את כל העולם היהודי, ועד היום הוא מרעיד את לב הקורא אודותיו.

אחת משכיות החמדה של העיר ווילנא רבתי, היא הככר הענקית שעל יד בנין הכנסיה הקאטולית, הנקרא "הרחוב הרחב", שם נשרף הגר-צדק על קידוש השם. יהודי העיר יודעים לספר, כי את העצים למוקד הביאו גוים מהפרבר הווילנאי "סאפיניקאס". על "זריזות ומסירות" זו שילמו ביוקר כאשר נגעה בהם יד ה', ולאחר שריפת הגר-צדק פרצה שריפה גדולה, אשר כילתה את הפרבר ההוא ונהפכה למאכולת אש¹.

גם שיחה זו היתה רווחת בקרב יהודי ווילנא, כי בעת שריפת הגר הקדוש עלה העשן על בנין סמוך, וכתם שחור נותר חתום בו לנצח. כמה עמל שהשקיעו הגוים לסלק את הכתם לא הצליח הדבר בידם, ואפילו צביעת הבנין מחדש לא הועילה, עד שמרוב בושה שיברו את הבנין והרסוהו².

משום אימת השלטונות וחמת הצענזור, לא התפרסם סיפורו המופלא של הגר-צדק בזמן התרחשותו, כי אם בחלוף שנים רבות. גם הכתובת שעל ציון קברו לא הביעה יותר, רק נוסח דל הלזו: "פ"נ הצדיק אברהם בן אברהם, ב' שבועות התק"ט".

כפי הנראה היו עוד סיבות שגרמו למיעוט המקורות אודות הגר-צדק. ניתן לשער, שמשפחת פאטאצקי הרוממה, שהיתה משפחה פולנית-קאטולית אדוקה, לא היתה מאושרת מכך שאחד מבניה עבר ליהדות. וסירבו לחזור לאמונתם שם אותם ללעג ולקלס, והם השתמשו בכל האמצעים להשכיח מאורע זה³.

היא הנותנת שנשמר סיפורו המרטיט בזכרון הבריות רק מתוך מסורות אשר נמסרו מדור לדור מאבות לבנים, ובטורים הבאים מתפרנסים אנו מליקוטי שמועות ופירוורי מסורות ששאבנו ממקורות נאמנים ושאנים ידועים כל כך, במטרה להעשיר את ידיעותיהם של הציבור הרחב כאשר עיניכם תחזינה מישרים, ולהודיע גבורתו ופרשת גדולתו של מי שהיה בעבר מחונך באקדעמי"ע האפיפיורית ברומא, שכל היותו השמיעה קול גדול באזני עם הארץ, כהניהם ושריהם לאמר: עם הכל ולמרות הכל, גם היום - בשעת שפלונתם ודחקותם - יד ישראל על העליונה!

(א) כך נכמה רשימות. על שריפות שהתרחשו בוויילנא נשנה ההיא, ראה 'קריה נאמנה' ווילנא תר"ך, עמוד 12. נכת'י 'גר צדק' (ראה להלן) נכנה את הגוים בשם "שופיאניקער".

(ב) מפי הגאון האדיר רבי דוד סמיט זצ"ל, רבה של ווילנא לאחר המלחמה, ששמע מפי זקני המקום.

(ג) בספר 'המתיידים ברוסיה ובשאר ארצות' (עמוד רמ, בהערה) מספר המחבר, שבמחוז הולדתו פגש בני משפחה אחת שהיא ענף ממשפחת פאטאצקי, והם סיפרו לו שמעשה הגר-צדק ידוע להם, וכי אבות אבותם השתמשו בכל האמצעים להשכיח מאורע זה.

יזין, כי אחד מהארמונות המפוארים של משפחת פאטאצקי, העומד על חילו צעיר לאנציהוט שבפולין עד היום הזה, מהוה מקום משיכה לחיירים. יודעי דבר מחזים באלצב על סמל המשפחה האצילית פאטאצקי, המוטבע בשער החומה על המשקוף מלמעלה, ומורכב צין היתר ממספר עלים, אשר בשמאלו בולט העדרו של עלה אחד מענף המשפחתי, לאות על בן השושלת האבוד.

אחד היה אברהם

במאה החמישית לאלף השישי חי בפולין דוכס עשיר ורב השפעה, בן למשפחת פאטאצקי הידועה, שמו היה "סטאניסלאו פאטאצקי", או כשם התואר שהוענק לו "גראף". משפחת אצילים זו שלטה על אזורים נרחבים במדינת פולין, על פני יערות ושרדות, עיירות וכפרים, ובשל כך מילאה תפקידים חשובים בחיי המדינה.

מסופר, כי תשע מאות תשעים ותשע אחוזות היו לו לדוכס זה, ובדוקא נמנע מלרכוש עוד אחת נוספת, בכדי שהמתארים את רוב עושרו, לא יהיו אומרים כי יש לו "אלף אחוזות" בנשימה אחת, אלא יצטרכו להאריך ולמנות את מספר האחוזות שבבעלותו: "סך תשע מאות תשעים ותשע אחוזות"!!²

עשירותו המופלגת של הגראף פאטאצקי היתה לסמל ולדוגמא גם לדורות רבים אחר כך. ילידי פולין החיים עמנו היום, היו מספרים: שלפני המלחמה, שכאשר אם ביקשה להמחיש לילדיה את חוסר יכולתה, היתה רגילה לומר: "וכי סבורים אתם כי אני הגראף פאטאצקי"?!!...

בן יחיד ומוכשר היה לו לגראף פאטאצקי, חכם ומלומד בשם "וואלענטיין", שנתברך מיום הוולדו בדעת ובמזימה. ההורים תלו תקוות רבות בנער, אשר הצטיין בכשרונות נפלאים ובנטיה מיוחדת להגות בענייני דת.

אביו שלחו ללמוד בבתי ספר מובחרים לשמוע לקח במדעים שונים, וחיפש בשבילו חבר טוב בשם "זאָרעמבא" בן ההגמון של חבל זאמוטי, שהיה חכם ונבון עשר ידות מכל חבריו, "ובעל השגה בכל מה שראה"³, למען יוכל להתייעץ בו ולשוחח עמו⁴.

השנים הועידו את עצמם לכהונת לומד קאטולית, ובהם קיננה מאז ומעולם תשוקה עצומה ללימודים, ובפרט היה עז רצונם לחקור ולדעת מהו האמונה האמיתית - "דער הויבט אריינלוייג פון דעם זוהן פון הויבטמאן איז אלעס נור געוועזן אין פארטראָגונג פון דעם אויפקלעהר וואָשערע גלויבן איז וואָהרהאַפטיג" (יתרגום: עיקר השתקעותו של בן־הרוזן - בלימודים - היתה נתונה אך ורק לברר איזו אמונה היא האמיתית).

הבישוף מווילנא, ידידו המובהק של הנסיך פאטאצקי, יעץ לשלוח את וואלענטיין להשתלמות בעיר מלוכה פאריז במדינת צרפת, למען יגדל שמו ותתעשרנה ידיעותיו בהיות העולם ובאמונות השונות. ההצעה נראתה להורים והם החלו מיד בהכנות לנסיעת בנם אהובם לפאריז. הנסיך הצעיר דרש בכל התוקף, שגם ידידו זאָרעמבא יתלווה אליו בנסיעה זו, הנסיך הסכים בחפץ לב להצעה זו. ההוצאות לא הכבידו עליו, כי עתיר נכסים ואחוזות היה.

השנים, וואלענטיין פאטאצקי וידידו זאָרעמבא, יצאו לדרכם לכיוון העיר הגדולה פאריז, ושם - "אלעז גילעגין אין דען אויפקלעהר פון אַלערליי גלויבונגען" (היה מונח ראשם ורובם בחקר כל סוגי האמונות).⁵ כמובן, התעוררו בלבם ספיקות רבות אודות עיקרי אמונתם, עד שבמהלך טיול אקראי נתוועדו אל קיומו של

(6) בחוברת 'גירי הדק' כותב: שנת תע"ט. אולם כת"י 'גר דק' כתב: תק"ט, ובהכרח שנפלה כאן טעות, שכן זו היתה השנה צה נהרג הגר־דק.

(3) 'מאמר מרדכי' סיפורים ושיחות קודש מהגאון הנדיק רבי מרדכי חיים סלאנים זצ"ל, ירושלים תשס"ו, חלק 3 עמוד תפו.

(2) חלקה המערבי של מדינת ליטא קרוי זאמוט.

(7) כת"י 'גר דק' (רשימה בכתב־יד השמורה צנית עקד סענט־פטרסבורג, מאוסף "קהלת משה" פרידלאנד. נעתק בקובץ המורני 'נטי נעמנים' לייקוואלד תש"ס, חלק 3 עמוד תתקמ"ו).

(8) לפי כת"י 'גר דק' למד זאָרעמבא מקודם באקאדעמיע בווילנא, ומשם נשלח ללימוד באקאדעמיע בפאריז, ושם נתיידד עם הגראף הצעיר פאטאצקי.

(1) שם.

התנ"ך. אז נדברו שני החברים פאטאָצקי וזאָרעמבא, להתקרב יותר להיהדות המקורית. ובמצאם איש איש את לבב חבירו נכון לפניו, התחילו להתייעץ בינם לבין עצמם, על התייחסותם בקרב היהודים.

בספר 'מגדיל ישועות מלכו' - המכיל עובדות ומרגלאין טבין מתלמידי הבעש"ט הק' שסיפרם הרה"ק רבי אברהם שמחה הורוויץ זי"ע מבארנוב' - הובא כך: כי בעת אשר למד הנער פאטאָצקי אצל הכומרים עניני דתם, גם למדו עמו בכתבי הקודש של התורה הקדושה כסדרן מתחילת ספר בראשית. ובלמדו זאת נכנסה בלבו רוח אחרת לפקפק ולגמגם בעניני דתם היא דת הנצרות הרומית, והרבה פעמים אירע שהוציא מפיו דברים ושאלות עמוקות למלמדיו הכומרים אשר נאלמו ולא ידעו מה להשיבו, וראו הכומרים כי לב הנער הוא פתוח לרווחה, להבין שורש דת היהדות ולהבחין בין ימין לשמאל ובין אור לחושך, התייעצו ביניהם להעלים מן הנער הלימוד של ספר ויקרא, יען כי שם כתובים עקרי המצות ועניני קדושה אשר יוכלו לנטוע שורש נאמן בלב הנער לדת הישראלית.

אבל גם התחבולה הזאת היה ללא הועיל, כי העלם החרין שם אל לבו כי הכומרים יקראו את תורת משה בשם 'חומש' אשר פתרונו הוא, כי יש בו חמשה חומשי תורה, ומדוע ילמדו עמו רק ארבעה חלקים?...

וישם בהכפר הסמוך ישב איש יהודי זקן¹ אשר החזיק בית מזיגת יין שרף אצל אביו הגראף, וילך אליו הנער בסתר וביקש ממנו שיקרא לפניו שמות הספרים של התורה שבכתב, וכאשר היהודי קרא לפניו גם ספר ויקרא, ביקש הנער ממנו שילמוד עמו ספר הלז מתחילתו ועד סופו, וימלא היהודי את בקשתו, ובהגיעם לפרשיות של טומאה וטהרה וטבילה במים התפלא הנער מאוד אשר היתכן אשר מקוה מים יעלו את האדם מטומאה לטהרה, וישם אל לבו לבחון בנפשו ובגופו בטבילה במי מקוה, ויען כי כוונתו היתה רצויה לשמים והבא לטהר מסייעין אותו, אז תיכף כאשר עלה מטבילתו הרגיש כי נתהפך לאיש אחר ונתלבש בו קדושה גדולה ובלבו בערה בו לקבל עליו דת היהדות, ויהיה מה.

בכתב-היד 'גר צדק' מספר על כך והרי לשונו: "ויהי היום וילכו שני החברים לטייל בעיר וליראות את יופי העיר ואת ארמנותיה כי טובים המה, ויצמאו מאד. ויכנסו לכרם אחד² לשתות שם. ויראו שם סוכה קטנה, וישמעו קול מרחוק אשר אחד לומד בתוכה, ויגשו לדעת מי הוא הלומד שם, וימצאו שם זקן יושב ולומד עם קטן אחד. ובאו החברים אל תוך הסוכה לדעת מה הוא לומד, ויראו בספר ולא ידעו מאומה.

וישאל בן הדוכס לחבירו: התוכל לקרות בזה הספר, ויאמר חברו: לא ראיתי ולא שמעתי זה הלשון מעולם בלתי היום. ושאלו לזקן: איזה ספר הוא. ויען הזקן ויאמר: הספר הזה שמו "בבלי" ולשון הקודש מתלמוד בבלי. ויבקשו ממנו לספר להם מה שכתוב בו. ויספר להם כמה פרקים בביאור הטיב. ויטב להם בעיניהם דברי הספר הזה, וישאלו לזקן אם הכל אמת הוא מה שכתוב בו. ויען הזקן ויאמר: אמת הוא מאד. ויאמרו: אם אמת הוא, ולמה הרב אינו לומד אתנו מזה הספר, ולמה אתה קורא בו בסתר. ויען הזקן ויאמר: אתם מהנוצרים ינתן לכם אמונה באיש המצר אתכם והמטה אתכם מדרך הישר ינתן חרם שלא ילמוד איש את בנו מזה הספר, על כן אנכי לומד בהסתר, וגם אני ילמוד הש"ס שלנו עמכם מזה הספר³.

(ז) ירושלים תשט"ו, עמוד נז.

(ח) יש שמוסיפים, שאלל יהודי ווילנא ישנה מסורה, שיהודי הזקן שלמד עם הגראף פאטאָצקי וידידו זאָרעמבא היה הקדוש רבי מנחם מן צ"ר אריה זצ"ל מהעיירה וויון הסמוכה להוראדנא, שהוכרזו לעיל; ולפי זה, המעשה של הגר-צדק עם הרב הזקן התרחש בוויילנא ולא בפאריז. אמנם כפי המוצא במוצא 'לתולדות היהודים בזאמוט' (נדפס בריש ספר 'לתולדות היהודים בקווצנא וסלוצקא', קידאן תרצ"א, עמוד 06) נמצא שרבי מנחם מן מוויזון היה רבו של הגר-צדק בצית הכנסת צאליע, ויהודי זה שלמד עמם בפאריז היו איש אחר. ויבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, שכן בספר 'מגדיל ישועות מלכו' (בארנוב, עמוד נז) מסופר שכשגילה הנער פאטאָצקי לרבו הזקן שברצונו להמגיר, קיבל רבו זה על עצמו לנסוע עמו לעיר רחוקה בכדי לגיירו בריש גלי ומצלי פחד פן יענשו על ידי האינקוויזיציה הארורה, ששלטה אז במדינת צרפת. וכנראה שגם הגלה עמו לעיירה צאליע וכנ"ל.

(ט) כפי הנראה הכוונה לצית ממכר יין.

(י) היינו, ללמד נוזרים את הדת היהדות הוא דבר מסוכן שעלול להמיט צרות על היהודים.

ויפצרו באיש הזקן שילמוד עמהם מזה הספר, ויבקשו זמן בכל יום, והם שלמו לו במיטב כספיהם. ויחל ללמוד עמהם מזה הספר, והנה בחצי שנה למדו כל החומש. ויכנסו בלבם דברי הספר התורה הזאת, והיו לאנשים אחרים. וגם למדו תנ"ך בחדר, ולא שמרו את למודם בקאדעמיע שלהם, ולא הלכו לבית התיפלה, והוכיח אותם הכומר שלהם, ויעץ בן הדוכס להכומר שלהם דברים קשים.

ביום אחד הלכו שני החברים לטייל בשדה ועבדים הלכו אחריהם, וישבו במקום אחד. ויאמר בן הדוכס לחבירו: יסורו נא עבדינו מעלינו כי אנו צריכים לדבר בהסתר. ויסורו העבדים. ויאמר בן הדוכס לחבירו: אני אגלה לך כל תעלומות לבי, אך לא תגיד את כל דברי אלה בפני כל אדם. ויאמר לו: חלילה לי מעשות כדבר הזה. ויאמר: גמתי בלבי לברוח כאן לאמשטרדם להתגיייר שם, כי אמונתם [של ישראל] הוא אמת ואמונה. ויעץ לו חבירו: כי כמודך כן אני, וגם אני אעשה כן אם יהיה לי על הוצאות. וישבעו שניהם, ויכרתו ברית שניהם, ויאמרו: אלקים יהיה עד בינינו. ויקומו ויבואו אל העיר.

ויתיעצו יחדיו כי עדיין הם היו פוסחים על שני הסעיפים אם להתחבר - לאלקי ישראל, או להיפך ח"ו - להפיל פור הוא הגורל. ויפל הפור שיתגייירו¹, ע"כ מכת"י².

על כן הלך בן הדוכס אל הרב הזקן בבקשה שיורהו את דיני הגיור, אבל הרב ניסה להניאו מלהתגיייר והסביר לו שיוכל לזכות להיות מחסידי אומות העולם ולנחול עולם הבא אם יקיים את שבע מצות בני נח ויתנהג בחסד ורחמים עם היהודים שיושבים בתחום אחוזתו, אבל אם יתגיייר ויעבור על חוקי התורה כגון שיחלל את השבת בפרהסיא הרי הוא חייב סקילה אם הותרה על זה בעדים, וחטאת אם לא הותרה בעדים, וכרת אם היה במזיד, אבל הגרף הצעיר הכיר באמת ולא הרפה.

לפני ההכרעה הסופית להתגיייר החליט הוא ביחד עם עמיתו זאָרעמבא לצאת מקודם לרומי, מקום מגורי האפיפיור אבי הנצרות, לעמוד מקרוב על עקרונות היסוד האמונה הקאטולית שלהם, ולברר אם פקפוקיהם אודותיה נכונים. מתחילה שיגר בן הדוכס אגרת לאביו הדוכס שישלח לו כסף רב על הוצאות הדרך, ואמנם מילא לו אביו את בקשתו ושילח לו הרבה כסף.

כבוא הדוכס הצעיר פּאַטאַצקי, בן לאצילים ונסיכים מפורסמים, לעיר רומי, נתקבל בה בכבוד גדול כיאות לשמו ההולך לפניו, וכל הבישופים והחשמנים כבדוהו מאוד, ויכרו לו אוזן לשמוע בהלימודים שלהם. אף הוא היה עושה להם משתאות גדולים לעתים תכופות, והיה מעניקם במתנות גדולות ויקרות כיד עשירותו.

בשהותו שם, שאל בן הדוכס את משרת האפיפיור, אם האפיפיור עולה לרקיע?... וימאן לענות לו כלום. הוא לא התייאש וביקש והתחנן לו שיגלה לו את האמת. ענה לו המשרת: אם תתן לי מתנה טובה אספר לך הכל בבירור. וכשנענה ליתן, גילה לו המשרת: "ידוע תדע כי הוא הכל שקר, ואינו עולה לשמים מעולם,

(יא) כפי הנראה חסר כאן, בחוברת 'גרי הדק' מסופר, שקודם שהלך להתגיייר החליט הגרף פּאַטאַצקי לנסוע לרומא כדי לבדוק את הדת הנוצרית מקרוב, ולברר אם פקפוקיו אודותיה נכונים.

(יב) וכן בספר 'אור שבעת רועים' (חלק 'צרכת יחזק'). הועתק בספר 'מגילת רות' עם מדרש 'אור יקרות', ירושלים תשס"ו, (עמודים נ"ח-נ"ט) מסופר בנוסף זה: פעם אחד נכנס פּאַטאַצקי בשעות הערב עם חברו לאחד בתי המרחץ וביקש לשחות יין, וישכרו כי כך דרכם של הגויים לשחות עד כדי שיכרות, והנה הוא רואה מולו יהודי עם צורה של הדרת פנים שמדבר עמם ברכות ונענעם גדול. ומה רבה ממהותו שראה את הרב ששז מיד ללמוד בקול נעים ומרנין לב ואינו מסית את דעתו כלל לשאר הבלי העולם, מיד הלך עם חברו לשאול את הרב מהו הספר שהוא לומד בו, כיון שראה הרב שאינם באים לקנטר אמר שזה תלמוד שמכאן יוצאות ההוראה והלכה לישראל והתורה שבתנ"ך קשורה עם התורה שבעל פה בקשר כל יתחק, ולא כשאר הקראים שגזרו עליהם חכמי ישראל להתרחק מהם כיון שאינם מאמינים בתורה שבעל פה. ועוד הסביר להם בטוב טעם שלעולם אין אדם יכול לחקוק חוק אמתית וזדק כלפי אלה שבהתנהגותם הנלווה היה צורך להרחיקם מהחברה, אלא רק על פי התורה הקדושה שניתנה מהקב"ה לעם ישראל... ומאז אותו היום היה נהוג הגרף פּאַטאַצקי להתוודע אל הרב היהודי עד שגמר בלבו להתגיייר ולמול את עצמו ולפרוש מהבלי העולם, ולשבת על התורה הקדושה והמנווה. (ראה גם בספר 'אמרי בנימין' להגה"צ רבי בנימין ראזינאוויץ ז"ל, חבר הביד"ץ העדה החרדית בירושלים ע"ה"ק תוצ"א).

וביום אידם שלהם אומרים שהוא יושב בחדרי חדרים בעוני גדול, ואחר כך אומרים שהוא עולה לשמים... אבל אינו כן, רק שהוא נשאר יושב בחדרי חדרים, ואוכל ושותה במשך כל ימי אידם..."

לא ארכו הימים, ויאמר הנער פאטאצקי בלבו, כי הנה ראיתי את מה שראיתי, ועתה הגיע העת שהקב"ה מוצא לי משקר ואבוא אל האמת, וברוך ה' אשר הנחני בדרך האמת. ויברח מרומא בהחבא, וירד באניה לכיון מדינת האלאנד ונסע לאמשטרדם, הרחק ממגורי הוריו שהיו נוצרים אדוקים, להתגייר בריש גלי ולהצטרף אל העם היהודי, כפי חוקי ארץ החופש המרשים זאת, ומבלי להיענש על ידי האינקוויזיציה הארורה, ששלטה אז בארץ מולדתו¹.

באשר הגיע פאטאצקי לעיר אמשטרדם, ובידו כתב המלצה חמה מרבו לשעבר לרב הקהילה שבאמשטרדם, נתקבל בבית רב העיר בסבר פנים יפות ובכבוד גדול. ואכן לאחר ששהה שם זמן מה ולמד את ההלכות היסודיות גיירו בגרות צדק ונקרא שמו בישראל "אברהם בן אברהם". מיד לאחר מכן שכר הגר צדק לעצמו אחד מיהודי המקום שילמוד עמו את חוקי התורה ומשפטיה, עד שידע ההלכות וקיימם בכל פרטיה, דקדוקיה וכוונותיה.

את מקום משכנו קבע באחד הבתי מדרשות שבעיר, בה למד ש"ס ופוסקים בשקידה רבה כל שעות היממה, ואף את לינתו קבע בעזרת נשים. עז היה חפצו להתעלות במעלות התורה, כדי להשלים את אשר החסיר עד גיורו.

הנהגתו היה באופן מורם ונעלה מאוד. הגר צדק אימץ לעצמו הנהגות וחומרות מופלאות, ותפלותיו היו אורכות זמן רב, שהיה מתפלל בכוונה רבה בדקדוק התיבות כראוי². וכבר מראשית תפלת השחר היה נמנע מלהפסיק בדיבור כלל וכלל, ואף בעת אמירת הקרבנות אשר על פי הלכה אין כל מניעה בזה.

חשובי הבעלי בתים של הקהילה היו דואגים למחסורו ומספיקים לו אכילה ושתייה ככל צרכו, אך הוא לא שת לבו לכל זאת, והיה מסתפק במועט כפי שהוצרך לקיומו, ועיקר מגמתו היתה תורה ותפילה ועבודת השי"ת³.

אהבה מפותרת

יש מספרים: כי עוד טרם שנתגייר פיעמה בקרבו נשמה גבוהה מאוד, ובפרוס כל שבת ושבת היה נתפס להתלהבות מיוחדת, בלא שידע מדוע ולמה. תוך כדי סערת רגשות פנימית, היה מתהלך בחדרו אנה ואנה מחוסר־מנוחה, ושואג בפולנית: "צו טה זא סאבאטע?" - כלומר: "מה טיבה של שבת?"⁴. ובשבת האחרונה לגיורו היתה לו כבר הרגשה נוראה לקדושת השבת, ולא היה במנוחה, ודיבר כל העת ממהות השבת קודש, בלא שידע טיבה...⁵

(ג) בספר 'אור שבעת רועים' (חלק 'צרכת יחזק'). הועתק בספר 'מגילת רות' עם מדרש 'אור יקרות', עמוד נח) מוסיף שהרב הזקן שלמדו עמו בצרפת, הוא אשר דיבר על לבו שיקע להאלאנד ושם יוכל למלא רצונו הטוב להידבק בעם ישראל, שכן בצרפת שלטה הכנסייה הנוצרית ציד רמה וצאצאיה, ואם היה נודע לרבים דבר גיורו היתה נשקפת סכנה גדולה לרב ולכל היהודים.

אודות ידידו זאָרעמנא ופרשת ההתגיירות שלו ושל אשתו, ראה בארוכה בס' 'המתיהדים ברוסיה ובשאר ארצות' (עמודים רא-רה), ובקובץ תורני 'נטעי נעמי' לייקוואוד תש"ס (חלק ב, עמוד תתקמב). יש שמוסיפים שסע הוא עם אשתו הגיורת לדור בארה"ק, שם עסקו כל ימיהם בצדקה ומסד, ושמותיהם היהודיים הם: "צרוך בן אברהם" ו"רחל בת שרה".

(ד) 'אמרי בנימין' להגה"צ רבי בנימין ראבינאוויץ זצ"ל, חצר הציד"ץ העדה החרדית.

(ט) שם.

(ז) 'מעיינות הנח' פרשת יתרו, מפי ר' חנוך העניך קורסקי ז"ל (ראה שם במקורות שבסוף הספר). צריש ספר 'מתנה טובה' המיוחד על הגיונות ליום השבת (בני צרק תשכ"ח), משמש הגאון הצדיק רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל מפראנקפורט-דמיין בעוצדא זו כדוגמא מופתית "מה טיבה של שבת" - "שהיתה זו הרגשה פנימית של נשמתו הגדולה, דומה וצימינו שורה עדיין קריאתו בחלל, הנזקת מרצבות פיות מקדשי שביעי זיקוד אצילית, והולכת מסוף העולם ועד סופו...".

(ח) 'שלמי תודה' עמוד סה, בשם הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל.

לימים, כשתמהו עליו רעיו ומכיריו הנסיכים והדוכסים, מה ראה להידבק באומה זו, ואמרו לו הרי גם אנחנו לומדים בספרי התנ"ך ומה ראית יותר מאתנו? ענה להם הגר"צדק: אתם לא למדתם כמוני ונתקיים בכם 'ונטמתם בם' וכדרשת חכמינו ז"ל ונטמטם בם, כלום ניסיתם לקיים?... ועוד שזכיתי להרגיש את חן קדושת השבת "ווען די ליכט ברענען אויס און עס בלייבט קוילן וואָס פאַר אַ חן האָט דאָס!!!"^ח.

כ"ק אדמו"ר רבי משה מרדכי מלעלוב זצ"ל סיפר פעם באחת השולחנותיו הטהורות: ששאלו את הגר"א פאטאָצקי: "מדוע עזבת מאחורי גוך את העושר הרב והכבוד שהיה בחלקך והצטרפת לעם ישראל, עם סובל ונרדף?". ענה להם הגר"צדק: "לולא עשיתי זאת בשביל תענוג אחד, דיינו!... בליל שבת קודש כאשר נרות שבת כבים וריחם החרוך מתפשט באויר, ריח זה בשבילי הוא תענוג עצום ונפלא, יותר מכל תענוגי העולם הזה..."^ט.

"אוי"... - הפטיר האדמו"ר מלעלוב זצ"ל באנחה כבושה - "פעם הרגישו יהודים ליל שבת מהו... והיום, אוי לנו שאיננו מרגישים מאומה... נעבעך... עד כמה ירדנו, כמה נתדרדרנו..."^{יט}

שח כ"ק אדמו"ר רבי נפתלי צבי מבאבוב זצ"ל, שאחד מהענינים שעוררו את הבן להתגייר היה, כי אביו היה לו יהודי שהשתמש בו לצחק ולשמוח את אורחיו בעת עריכת משתה. פעם ערך משתה ביום ערב שבת קודש, וכאשר נתאחזה השעה וקרב הלילה, ביקש היהודי מהגר"א שיעזבנו ללכת הביתה לכבוד שבת הבא. הגר"א שהיה שיכור מרוב שתיה, חרה אפו והתחיל להכות את היהודי מכות נמרצות, וגם גירה כלביו להתנפל עליו ולהזיקו, וזה הביא את האורחים לידי גיחוך והוללות. אחרי שעה ארוכה קם היהודי והלך לביתו בשארית כוחותיו מוכה ופצוע. אך הלא ממשמש ובא השבת קודש, מיהר להתרחץ, ועשה לו תחבושת, ולבש בגדי שבת וקבל את פני שבת מלכתא.

בנו של הגר"א, כיון שהיה לו נשמה גבוהה, לא מצאה מנוח בראותו את גודל האכזריות שקיבל היהודי על לא עול בכפו. כאשר פנה היום ואתא לילה, והבין דבהיותו שהיהודי הוא עני בודאי אין לו סמי תרופה ותחבושת כפי שיש לאביו, לקח חבילת תבלין ותחבושת והלך לבית היהודי. הוא דימה בנפשו שימצא את היהודי שוכב במטתו ומתגלגל ביסורים, ובני משפחתו עומדים סביביו ביגון ואנחה. ומה מאד נשתומם כאשר נתקרב להבית, וראה שגרות דולקים, והיהודי עומד כמלך בראש השלחן ועושה קידוש ומשפחתו מסביבים אותו בפנים מאירות. והיה לפלא בעיניו האך שאדם אשר לפני זמן קט היה במדרגה שפילה, שכלבים שלטו עליו, עלה ונתעלה עתה למדרגת מלכות. דבר זה עשה עליו רושם כביר, ומחזה הלז היה סיוע לעוררו להתגייר.^כ

חיפוש אחר חיפוש - גולה אחר גולה

בינתיים, החלו הוריו של וואלענטין, הגר"א פאטאָצקי ואשתו, בחיפושים עצומים אחרי בנם אהובם, שזה זמן זמנים טובא שלא קיבלו ממנו שום דרישת שלום. הם ניסו למצאו במקומות אשר היה אמור להימצא בהן - ולשוא! הבן נעלם בלא להותיר כל רושם, כאילו בלעה אותו האדמה.

הם גם שלחו שליחים לארצות שונות, אולי ימצאו איזה מכתבים ממנו, אך העלו חרס בידם, יען כי מאז הגיע הדוכס פאטאָצקי לאמשטרדם נתק לגמרי את קשרי המכתבים עם בני משפחתו לשעבר, "הריני כקטן שנולד" - היה אומר.

במצוקתם פנו ההורים להשלטונות שבארצות שונות ברחבי העולם בבקשת עזרה בחיפושים אחר בנם האובד. דבר העלמו של הגר"א הצעיר נודע ברבים, ושמועות שונות החלו זורמות לארמון ההורים האצילים.

(ח) 'מאמר מרדכי' מהגה"צ רבי מאטל סלאנים זצ"ל, חלק 3 עמוד תפח.

(ט) 'משה איש האלוקים' ירושלים תשס"ב, חלק א עמוד 602.

(כ) 'דברי הימים' צוקלין נ.י. תשס"ד, עמודים סה"ס, מכתבי המנוח הרה"ח ר' נצי צענדיט גוטער ע"ה.

אחת השמועות ספרה, כי בנם היחיד עזב את הכנסיה הקאטולית וקיבל את דת היהדות, ונהיה לשומר תורה ומצוות. תחילה סרבו ההורים להאמין לדברים אלה. "היתכן שבנינו, המלומד והמוכשר, יעשה צעד כה חסר הגיון?"... שאלו ההורים. אך לכשנתקבלו אישורים נוספים לשמועה זו, או אז נתעוררו בהם חמתם עד למאוד והוא החליט להתפנות מכל עסקיו המרובים ולהקדיש את כל זמנו אך ורק לגלות אבידת בנו הנעלם ולהחזירו לחיק משפחתו, והכנסיה הקאטולית הציעה אף היא את שרותה להצלת "הנשמה התועה".

מאידך, בלב רבי אברהם גבר החשש כי הוריו יעלו על עקבותיו, ולפיכך החליט לעזוב את אמשטרדם ולחזור לארץ מקום מגורי אביו במדינת ליטא, כי סבר שאולי בקרבת המקום לא יחשדוהו שהוא בן הדוכס פאטאצקי, מאחר שהחיפושים האמיצים אחריו כבר חלפו ועברו על פני מדינות הרחוקות ביותר.

בספר 'מאמר מרדכי'^{כא} הובא סיבה נוספת להעברתו למדינת ליטא, שאמר שרוצה לכפור בגלולי בית אביו ואליליו ולהתגייר דוקא בארץ מולדתו.

הגר-צדק הגיע לעיר ווילנא רבתי כשהוא לבוש כאחד ה"פרושים" ועטור בזקן ופיאות. את מקום משכנו קבע באיזה קלויז צדדי, תוך ניתוק מלא מכל הבלי העולם הזה. נשים צדקניות, אשר ראו את הגר-צדק כפוף יומם וליל על תלמודו, דאגו במסירות למחיתו וסיפקו לו מזון.

משנודע הדבר למרן אור העולם הגר"א מווילנא זי"ע, שהיה אז כבן עשרים ותשע שנים, יעץ לו לבל יתגורר בעיר גדולה כווילנא, מקום מושב השלטונות המחזיים, וכי מוטב שיעקור לעיירה קטנה שם לא יכירוהו הבריות. הוא נסע לאיליע, עיירה מרוחקת ונידחת השוכנת במחוז ווילנא, התיישב בבית הכנסת עטוף בטלית ועטור בתפילין, ולמד והתפלל בדביקות עילאית, ויהודי איליע העריכו אותו כאיש נעלה וקדוש.

כמה מאנשי העיירה אמנם ידעו את סודו שהוא בן הנעלם של הדוכס הגדול פאטאצקי, אבל שמרו על זאת בהחלטיות גמורה כדי שלא להביאו לידי סכנה, כי את זאת ידעו שאם יודע הדבר לשלטונות אחת דתו להוציאו לשריפה.

והיה שם בבית הסוהר

בעיירה איליע גר חייט אחד, שהיה תופר פרוות בעד הפריצים, ועם הגיעתו השמועה, כי הגר-צדק הגדול פאטאצקי מחפש אחר בנו שנעלם, והידיעות מלמדות שהתגייר. חשד החייט בלבו ב"פרוש" מוזר זה, המדבר אידיש במבטא זר, ולעומת זאת מדבר פולנית במבטא פולני, אבל את סודו שמר בלבו.

אירע פעם, ובנו השוכב של החייט הציק להפריש והפריע לו בתלמודו, והיה מקפץ ומדלג על העמודים בין האיטבאות והספסלים. בקשו הגר שלא יעשה מעשים כאלו בבית ה', אולם הנער לא הגיב כלל לזאת, והמשיך את מעשהו בפראות גסה. כאשר באו מים עד נפש, לקחו הפרוש באזנו, והוציאו אל מחוץ לבית הכנסת, תוך כשהוא מתבטא כנגדו: "אם ילד יהודי יכול להתנהג ברשעות כזו, הוא עוד עלול להשתמד".^{כב}

הרה"ק רבי אברהם שמחה מבארנוב זי"ע מספר: שהגר ראה כי בחור אחד בן החייט המקומי, מדבר עם חבירו בעת התפילה בהיותו מעוטר עם התפילין, מחה הפרוש בנזיפה ובגערה ויחר להבחור עבור זאת, ויגמור בלבו לקחת ממנו נקם^{כג}. הבחור הלך והודיע לאביו החייט על מה שאירע, כעס החייט על הגר-צדק וחרה לו הדבר מאוד, ואף שזה התנצל בפניו בבקשת סליחה מצדו לא הועילו, והחייט הלך ומסרו למלכות^{כד}.

(כא) סלאנים, חלק 3 עמוד תפז.

(כב) יש שמוסיף, שיהודי איליע מעידים: שאותו נער אכן השתמד!

(כג) 'מגדיל ישועות מלכו' ירושלים תשט"ו, עמוד טז.

(כד) ראה לשונו של הגר"ר צבי הירש פארקער זי"ל מלאנדאן, בספרו 'כרס הצז' (פרשת שמות, עמוד יט): "מדה גרועה [הוא] להיות כמו מסור, להגיד ולספר כל מה שיראה. וכמה שפיכות דמים נגרם על ידי זה בישראל, והקדוש ר' אברהם גר-צדק נשרף בווילנא על קידוש השם, כשנזיל ספור חייט אחד להשררה...".

יש אומרים: כי לא הלשין ממש רק זעק לעומתו גוי שנתגייר וכו', ונעשה מהומה וגוי אחד שעבר שם קלט המהומה והוא מי שהלשין להמלוכה...

בינתיים הגיע דבר המסירה לאזני רבי אברהם, והוא קם וברח אל הפונדק "סטארינקע" במרחק כשמונה ק"מ מאיליע. אבל ללא הועיל, בעל האחוזת שחשש לגורלו מאימת הפריץ של המקום, הסגירו לידי השוטרים המזוינים שאצו לחפשו ולתופסו. אלה אסרו את הפרוש באזיקים והביאוהו לוויילנא, לידי בישוף המקום. כי על כן, גוי שהיה מעיז להתייחד בימים ההם, עת שלטון הכנסייה היתה בתוקפה, אחת דתו לשריפה.

אחרים מספרים שהמעצר נערך באיליע עצמה, בערב בו נערכו נשואיו של הגריצדק עם בתו של ר' בצלאל הלוי, הטוחן של איליע, ביום י"ג אדר תק"ט, וכשנה אחר בואו אל העיירה⁸².

מיד עם היוודע דבר מאסרו שפלחה כחץ בכליותם, עפו ובאו שרים גדולים כעל כנפי נשרים, והמה הכירוהו מיד שהוא הגראף הצעיר פאטאצקי, ויפלו לפניו ויאמרו לו: "פאָן פאטאצקע! מה עשית?!"... ולא ענה להם כלום. ושוב אמרו לו: "למה אתה שותק?", ויאמר להם: "שוטים אתם! איך אני יכול לענות, כי אתם קוראים אותי בשם נכרי אשר לא שמי הוא, כי שמי הוא 'אברהם' כי אני ישראל המתגורר בגלות המר, ואתם קוראים אותי פאטאצקי שהוא שר גדול, ואתם חשבתם עלי שאני נכרי כמותכם...!" וילכו מאתו בפחי נפש וישומו אותו בכלא⁸³.

טרם נקרא לחקירה ראויה לשמה, הוא קיבל רק "ביקורים". הראשון שביקר אצלו היה הכומר הזקן שלמד עמו בימי ילדותו בחצר הכנסייה שבוויילנא. הכומר התחיל לספר על הקשרים ההדוקים שהוא מקיים מעודו עם השרים והנסיכים לבית פאטאצקי. הנסיך הזקן - המשיך הכומר לספר - מת בודאי, מרוב צער על נכדו האובד ותקוות השוא המרובות שתלה בו בהמשכת השושלת. והנסיכה הזקנה, חיה מאז בארמונה כמו בתפיסה, מופרשת מן העולם, בין יאוש ותקוה. הוא יוכל לעלות שוב, דוקא כעת, עם חזרתו של הבן האובד, אשר דלת הזהב של הכנסייה תפתח לפניו לרווחה...

רבי אברהם לא גילה כל סימן, שאכן הבין את האמור. הוא נשאר מחריש ושותק. פניו היו קרים ודוחים, כאילו ביקש להגיד: "מה איכפת לו לאברהם בן אברהם, היהודי, כל מה שאתה מספר על וואלענטין, בן הנסיך סטאניסלאו פאטאצקי?"...

אחר כך הגיעו הוריו הנסיכים למקום מאסרו, וניסו להשפיע עליו כי יחזור בו מגרותו. הם נפלו לרגלי בנם ובכו והתחננו, כי יציל עצמו ממות ויחזור לאמונת הנוצרית. אך לשוא, כל דבריהם היה כזורע על צחיח סלע, רחוק היה האיש מעברו, שרוי בעולמות אחרים, איש קדוש וטהור, הבז להם ולאמונתם, הן לא כבר בבחירתו בדרך היהדות, זנח ומאס את כל מנעמי העולם הזה, שהובטחו לו ככן לעשירי עולם.

הבישוף עם הכלב המת⁸⁴ והכומרים אף הם היו משחרים לפתחו, לשכנעו שוב ושוב כי יחזור לדתם, לבל יגרום צער ובושה לאבותיו האצילים ונכבדי המדינה. גם השתדלו בדבר כהני האפיפיור שבאו לשם זה מרומא, וידברו אתו ארוכות וקצרות, פעמים במקל נועם ופעמים במקל חובלים, אולם והוא באחד ומי ישיבנו וענה להם: את פניכם אני מוכן לקבל, אבל למה תביאו אלי את "הכלבים האלה" - והצביע על הצלמים שנשאו על גופם⁸⁵. הוא הכריז באוזניהם, כי מוכן הוא למות כמו כל יהודי, על קידוש השם.

(82) 'ספר איליע' ת"א תשכ"ב, עמוד 82.

(83) אדון, צפולנית.

(84) מכת"י 'גר נדק'.

(85) אישי כמורה רמי מעלה נושאים לפניהם מקל ונראשו נורת החלוי.

(86) מספר 'הנדיק רבי שלמה' עמוד מד, מפי הג'ר שלמה בלאך ז"ל, בשם רבו החפץ חיים.

מספרים בשם הרה"ק רבי חיים אברהם דובער לעווין זצוק"ל, כי בעת שרצו להכריחו שיחזור לסורו ח"ו, בשוותם לנגד עיניו את שפלות מצבם של היהודים ורוממות משפחתו המפוארה בפולין וליטא ובכל העולם. אחז בטלית קטן שלו ואמר להם: "איין פאָדעם פון ציצית גיב איך נישט אוועק פאר אלעס וואָס איר ווילט מיר געבין?"...לא.

פעם בעת ישבו בבית הסוהר, עבר לידו שר וברכו לשלום ולא ענהו כלום כי עמד אז באמצע התפילה. אחר כך שאלוהו הרי היה מותר להפסיק מפני היראה ומפני הכבוד. השיבו הגר"צדק: בן המלך יכול תמיד לבקש צרכי עצמו מאביו, אפילו בזמן שמדברים עמו בעניני חדשות המדינה ועניני מלכות, לא כן עבד המלך ואפילו שרי המלך אסור להם להזכיר צרכיהם בעת שהמלך מדבר עמם צרכי מלוכה. כך בני ישראל בנין דמלכא מותר להם להפסיק, אבל לאחרים הנמשלים כעבדי ושרי המלך אסור...לב

סיפר כ"ק מרן הגה"ק בעל 'ברך משה' זי"ע, בשם יהודי זקן יליד ליטא ששמע מפי רבו הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל - בעל 'חדושי הגרנ"ט', שבעת שהיה הגראף פאטאצקי אסור בבית האסירים, נתנו השלטונות רשות לכמה רבנים וחשובים שיוכלו לבקר אצלו. משראה הגר"צדק את פני הרבנים שבאו לצל קורתו, עמד לכבודם ואמר להם בהאי לישנא: "איך בין היינט געשטאָרבען?" (נפטרתי היום).

על שאלת הרבנים לפשר דבריו, השיב הגר"צדק שמחמת הטרדות שהתחייב בהם אותו היום, לנהל ויכוחים ממושכים עם הבישופים והכומרים שהיו משחרים לפתחו, נתבצר ממנו העיסוק בלימוד התורה הקדושה, ומרגיש בעצמו מזה כאילו מת ממש...לג

התפישות הגשמיות

בעת שהתחננו אליו כל המשפחה שיחזור בו שהיה להם זה לחרפה, אמר להם הגר"צדק: לכאורה צריכין להבין מהו זהו שנמצאים גרים מהאומות וכן להיפך ח"ו משומדים רח"ל מישראל ואיך נהיה הדבר הזה שיהפך כושי עורו וישתנה האדם מדעתו שנתגדל בה.

אך איתא במדרש שבשעה שנתן הקב"ה התורה לישראל חזר על כל האומות שיקבלוה ולא רצו רק בני ישראל קבלוה באהבה. ולכאורה יפלא וכי לא היה בין העכו"ם מי שרצו לקבל התורה, וכן להיפך וכי לא היה נמצא בישראל מי שלא ירצה לקבל, אך הקב"ה הלך אחר הרוב, ואותם שרצו לקבל בין האומות נתבטלו ברוב, וכן להיפך. וקודם ביאת המשיח צ"ל הבירור ואותו עכו"ם שרצה לקבל התורה למה יגרע מנת חלקו במה שהאחרים לא קבלו, לכן מסבב הקב"ה שאותה הנשמה תתגייר וכן להיפך ח"ו. לכן מה שאתם חושבים שמעולם הייתי עכו"ם ועתה נתגיירתי תדעו שטעיתם בזה, שמעת קבלת התורה הנני ישראל ועתה נתגלה שרצייתי לקבל התורה בהרגע הראשונה לכן לא תוכלו לעכב אותי...לי

שוב המשיך הגר"צדק ואמר: רק זאת היה לי מעולם, כשנזכרתי שנולדתי מאם נכריה "ומה אוכל לעשות עם הטריפה נעם גוף". וכמה פעמים נתעורר בי הכעס להרוג עצמי, אך התורה אמרה ונשמרתם

(ג) הנודע למשגב בשם ה"מלאך מאמעריקא", ששימש מלפנים כרז צעירה איליע.

(לא) קונטרס 'זכרון דברי הרב' שנספך ספר 'שלשת הרועים' צוקלין נ"י. תשס"ד, עמוד רל.

(לב) 'מאמר מרדכי' סלאנים, חלק 3 עמוד תפח.

(לג) זאת היה כאשר היה מרן זי"ע רגיל להופיע מידי יום ציומו להתפלל תפילת שחרית צהיכל הישיבה גדולה דסאטמאר צקווינס, ויהודי זקן אחד מחושבי המקום נכנס למרן לשוחח עמו מזכרונות ימי קדם, וזין השאר סיפר הלה ממה ששמע מפי רבו הגרנ"ט זצ"ל אודות הגר"צדק הי"ד. וכאשר ילא רצינו מחדרו לנסוע העירה, חזר על דברים האלה להתלמידים ועוררם איך שצריכים ליקח לקח בלימוד התורה"ק.

(לד) 'מגדיל ישועות מלכו' (ירושלים תשט"ו, עמוד יז) מפי הרה"ק רבי אברהם שמחה מצאנז' זי"ע. וכע"ז צ"ח המוסר' (אוסטרובנא תרנ"ו, חלק 3 עמוד קנ), בשם הגאון רבי אלחנן וואסערמאן זצ"ל הי"ד מפי החפץ חיים, ו'החפץ חיים - חייו ופעלו' (לרמ"מ ישר, חלק א פרק לו, עמוד רלז), ועוד כמה מקורות.

מאוד לנפשותיכם, אבל אם ברצונכם לשרוף אותי ולתקן גם הגוף תבוא עליכם ברכה כי אהיה ישראל בגוף ובנפש...לה

הרה"ק בעל 'דברי חיים' מצאנו זי"ע היה רגיל לחזור בהתלהבות נוראה כמה פעמים באמצע שלש סעודות על תשובתו הניצחת של הגר"צדק, והיה משים ידיו הקדושים על לבו הטהור באמרו בבכיות: "גראף פאטאצקי האט געזאגט, וויאזוי קען מען פטור ווערן פון דעם טריפה'נעם גוף?"...לו

אחד הפיתויים שהציעו לו הוריו היה: שיתחרט על מעשהו רק כלפי חוץ, ולכשישחרר הם יבנו למענו ארמון מיוחד, בו יוכל לחיות חיי יהודי בסתר. אך גם על זה נענו בשלילה מוחלטת, הוא דרש למלא את חפצו העז, להקריב את עצמו קרבן על קידוש השם, ולא לחלל את שמו קבל עם ועדה⁹⁸.

ביון שהפיתויים לא נשאו פרי, פינו עתה את מקומם לעינויים. מדי יום ביומו נלקח הגר לחדר העינויים, שם ענה בידי חסרי לב בעינויים קשים ונוראים. אך גם עינויים רבים וקשים שהפעילו כנגדו לא הועילו, והוא נשאר נאמן לאלקיו.

יסופר: כי מרוב עוני ושיבה בבית הכלא ואת מלבושיו לא החליפו לו כל אותם הימים, נמצאו תולעים מעל גופו, והוא לקח את התולעים והחזירם לתוך גופו, ואמר בזה"ל: "הגוף אכל בשר טריפה - איכלוהו!"⁹⁹לה.

הנסיון האחרונה

אנשי השלטונות אף שהיה בריר ונהיר להם חוקי המדינה על פיהם צריכים להעמידו לדין ולהוציאו לשריפה על המוקד, מיאנו לעשות זאת מיד, כי הדבר גרם להם לבושה רבה, הן מחמת יחוסו הרם שאביו היה מגדולי מקורבי המלוכה ומהאנשים המורמים במדינת פולין, ועשירות גדולה ומופלגה היתה מנת חלקו, יערות וכרמים, שדות ופרדסים, ורכוש רב ועצום מאוד, ומרצונו הוא ממאן ברכושו ומעמדו של אביו, וגם מצד עצמו שהוא היה חכם ונבון ומח רחב. לכן הפעילו עצות ותחבולות על מנת להניאו מלבצע את צעדו שנקט בה, ולהחזירו לחיק אבותיו ולאמונתם.

לפי עצת הכומר הזקן, שכאמור, למד אתו בימי ילדותו, ניסה לפעול דרך האחרונה, אולי בזאת יצליח לכבוש את לבו האיתנה של הגר"צדק, ואותה לחש באזני השופטים, טרם אמרו את דברם האחרון, וזהו לסיירו עמו בנכסי אביו ולהראות לו את כל עושרו הרב. אף שמקודם שנסע לפאריז ידע את אשר לאביו, אך מאז שנסע ועד עתה עלתה רכושו פי כמה, נכפלו שבעתיים וגברו מאוד.

אכן ביום המחרת ניצבה לפני מדריגות היורדת למקום מאסרו של הגר"צדק, עגלה מפוארה ומבהיקה ביופיה, מקושטת בסמל בית פאטאצקי. ליד העגלה ניצבו פקידים לובשי בגדי שרד ומשרתים מהודרים עמדו ליד ארבעת הסוסים. רבי אברהם, לבוש בבגדים חדשים, הוצא מכלאו והוכנס לעגלה. כמו לחגיגת כלולות, כן התגלגלה העגלה בדרך המוביל לתוך שדות ויערות, עד שהגיעו להארמון של בית פאטאצקי, ששכן כבוד בתוך הגן שמאחורי היער. האיכרים נעצרו בדרך, גילו את ראשם וקידמו בשלום ובהכנעה את סמל הנסיכים ודוכסים.

כמו במהלך המוכנה מראש, כשלפניהם צועד ההגמון הגדול, הובל רבי אברהם בתוך הארמון, מאולם לאולם ומחדר לחדר. נשתההו לזמן קט באולם האבות, מקום שם עמדו תמונות ופסלים של כל נסיכי פאטאצקי,

לה) ראה בהגהות 'אגרא דנצי' על אגרא דפרקא, להגאון הצדיק רבי נצי הירש מייזליש זצ"ל אצד"ק ווייטנען (צוקלין נ.י. תשמ"ה, חלק ב, רמז שלו אות ב) שמציא כל המעשה הלו ומפרש בזה הפסוק 'גר אנכי בארץ אל חסתר ממני מלכותי' (תהלים קיט, יט), עיי"ש.

לו) מקובל מפי כ"ק אדמו"ר מהרנ"ץ מנאצוב זצ"ל. מוצא בספר 'דברי הימים' צוקלין נ.י. תשס"ד, עמוד סו.

לז) 'מערכות ישראל' להג"ר אליהו גארדאן זצ"ל מגיד משרים צוילנא, עמוד 99.

לח) מכת"י 'גר נדק'.

החל מהמאה החמישית, במלוא קומתם, כשהם חמושים לקרב. אחר כך צעדו לאולם המפואר, לאוצר הכסף העתיקים, לבית עקד הספרים, לחדר המשכית, לאוסף השלל ממסעי הקרב, הציד של האבות. הם נעמדו בגן, מקום שם גדלו העצים ועשבים בהדר פריחתם, והציפורים ציפצפו וזימרו לנגדם.

עתה ניגש ההגמון לבוש השני, אשר בא במיוחד מרומא, כדי להכריע בהענין, ופנה אל רבי אברהם בנאום קצר, שנשמע היטב באזני כל הנוכחים, ומגמתו להסביר את טעמו ומטרתו של הסיוור הזה:

"הנסיך וואלענטין פאטאצקי" - "טילטלנו אותך הנה, לאחוזת אביך, למען תיווכח לדעת, מה עלול עתה להפסיד, ולמען תשוב אליך בינתך, טרם תאחר את המועד. כל זה הוא נחלתה של משפחת פאטאצקי, ואתה הנך היורש היחיד, אדונה ובעליה של הנחלה המפוארת הזאת. אתה, וואלענטין, בנו של סטאניסלאוו, הנסיך פאטאצקי, חטאת קשה לכנסיה ולשם אבותיך, כי השלכת מאחוריך כנצר נתעב את עטרת הכהונה ונזר האצילות של המשפחה. אולם משפט הכנסיה מבקש לנהוג לפנים משורת הדין, בזכות אבותיך הנעלים, אשר מאז ומתמיד היו תומכי המזבח ומגיני הכנסיה. הסר את שגינותיך מלבך והתוודה בגלוי: עויתי... והכל על מקומו יבוא בשלום..."

מאחר שרבי אברהם נשאר איתן ולא נע ולא זע, ופיו נשאר קפוף, המשיך ההגמון את דרשתו בחומרה ובקפדנות: "ומאידך גיסא, מחכים לך שריפה באש!"... - "בחר לך. אם רק תגיד את המילה האחת: 'מתחרט אני', תוכל מיד להישאר כאן, בנחלת אבותיך..."

אז פתח רבי אברהם את פיו ואמר: "אני היהודי אברהם, ואין לי כל ענין בדברים האלה". - ההגמון, לבוש השני, הניע בראשו ואמר לעומתו: "הכל אבוד. המשפט יתנהל מעתה כחוק - - -".

אל תמוש תורת אמן

בראות אנשי השלטון שכל העצות והתחבולות שנקטו לא הועילו להם מאומה, והוא באחת ולא יתנחם, שיגרר אליו את אמו שידבר על לבו כדבר אם על לב בנה שיחזור בו מצעדו זה, וידעו הם כי היא תדע לדבר על לבו בחכמה ובתבונה, עם רחמנות שבודאי ישפיע עליו.

כשנכנסה אמו אליו לבית הכלא, החלה לדבר על לבו למה חסר לו כל זאת, והגרצדק הסביר לה את גודל מעלת וחשיבות בני ישראל וגודל השכר בקיום המצוות. והאם שהיתה אשה חכמה ומשכלת כשראתה את החלטתו האיתנה להצטרף אל עם היהודי, לא התווכחה עוד עמו, אלא אמרה לו: "הן צדקת בדבריך. אך כדרךם של דילוגירבלט ששולחים אותו למקום מרכזי, ומשם מביאים את הדילוגירב לאיש אשר המכתב מיועד לו. כמו כן אתה, אף אם מן השמים עוררו אותך להתגייר ושלחו לך את הדילוגירב, אך אתה דומה למקום המרכזי שלשם מגיע הדילוגירב, והיעד הם הצאצאים שלך, והם יתגיירו..." והיא התכוונה לדחותו, בתקוה שכעבור זמן תדע להשפיע על צאצאיו שלא יתגיירו.

נענה הגרצדק ואמר לאמו: שהיא היתה המרכז ואליה הגיע הדילוגירב. שהרי בילדותו בעת שהיה הולך לבית הספר המקומי היתה מזהירה אותו טרם לכתו לבית הספר, שלא יפגע ולא יגע לרעה בבני ישראל, והיתה אז מספרת בפניו על גדלותם ומעלתם של בני ישראל והירכתה לסבר את אזניו חשיבותם הגדולה, ואם כן היתה היא המרכז, והוא היעד שאליו מיועד המכתב והוא צריך להתגייר...²

לט) טעלעגראס.

מ) 'אמרי בנימין', ומקיים: "ובאמת אללו היה כל זה כמשחק צעניו, אלא מכיון שהיה מזהר על כבוד אמו השיב לה על דבריה".

משנכחו השלטונות לדעת שגם דברי אמו לא הועילו, וכי הוא עומד על דעתו בגבורה, ואף החקירות שלו עם עינויים הקשים ביותר לא שינה הגריצדק מעוצם עמידתו והכרתו האמיצה באמת הניצחית, ואין הוא מגלה תנועה כל שהיא לחזור בו - דנוהו אותו שרי טורבינאל^{מא} לשרוף אותו בככר המרכזית שבאמצע העיר ווילנא, במעמד פומבית לעיני ההמון עם, ואף קבעו מועד לכך - יום טוב שני של חג השבועות המתקרב ובא.

אך כל זה לא שברו את רוחו האיתנה והיו אלו כמצחקים בעיניו, והכרתו החזקה והאיתנה באמת הנצחית עמדה לנגדו, והיו הם נראים בעיניו כחבורת שוטים, כאחד שמחליף תאות רגעית על רכבות אלפי אלפים מעות, כך היו הם בעיניו שהם מחליפים דברים חולפים, יהיו ככל אשר יהיו, באמת הנצחית של העולם הנצח והאמת^{מב}.

אף הוא, הצדיק רבי אברהם גריצדק, סיפר יחד עם כל היהודים, מדי ערב בערב, את הימים עד חג השבועות, בו נועד הוא לחזות באש סיני הבורעת...

בכל השבע ספירות, המשתרעות אחת על גבי רעותה, חש רבי אברהם כאילו הם מכוונים לו. ב"חסד" אהבת ה' הגדולה החלו, וב"מלכות" כבוד שמים, נסתיימו. ובינתיים "חסד שבגבורה" ו"גבורה שבחסד" - כאשר החסד מתגלה בגבורה...

ואברהם עודנו עומד

גם בימים האחרונים לפני יום המיועד לשריפה, לא חדלו שלושי הכנסיה להתעלל בו והוסיפו לשדלו "לחזור למוטב". אולם הצעיר האמיץ עמד בגבורה על דעתו, דומה היה, שאין הוא שת לבו למתרחש סביבו, האמונה אשר פיעמה בלבו נסכה בו כח לעמוד בגבורה כנגד מעניו.

שופטי בית המשפט, שידעו והבינו שכשיוציאו את פסקם על איש מורם מעם כמוהו, שיש ברכושו עשירות רבה מאוד, ומעמד נכבד בקרב כל אנשי המדינה, ובודאי כשישמע את פסקו להוציאו לשריפה, יפול מתחתיו מגודל הכאב בחלשות, לכן הקדימו לבקש את סליחתו קודם שהוציאו את גזר דינו, באומרם אליו שאין זה באשמתם אלא מוטל עליהם לעשות כן על פי חוקי המדינה ואין האשמה תלויה בקולרם, ואחר שניסו כל העצות והתחבולות להצילו מגזר דין זה, ואף עשו את זאת לפני משורת הדין, עדיין לא אבה לשמוע בקולם והוא עומד במרדו, ועתה נבצר מהם ברירה אחרת ומוכרחים להוציא גזר דינו לשריפה.

לשמוע כדברים האלה, החל הגריצדק לחייך. לתמיהתם ולשאלתם על חיוכו, נענה הגריצדק ואמר להם בבטחון ובשלות הנפש:

הכתוב בתהלים^{מג} אומר 'הללו את ה' כל גוים, שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו'. וכבר הקשה על כך בגמרא^{מד} מה ענין לאומות העולם להלל ולשבח על 'כי גבר עלינו חסדו'.

אלא, משל לנער בן מלך שהוכה על ידי חברו בעת משחקם, והבטיח הנער למכהו, כי בבוא יום התמנותו למלך תחת אביו, ישיב לו מנה אחת אפים. חלפו שנים, הנער היה לאיש, והאיש הוכתר למלך על ממלכתו, החבר המכה שזכר את ההבטחה, חשש מעתה לגורל חייו, אך מה הפתיעו המלך כשהבהיר לו, כי ממרום כס מלכותו, עם כל הכבוד האופף אותו, הרי כל מעשה ההכאה אך לשחוק הוא בעיניו.

כמו כן, לכשאגיע לעולם האמת, אל המקום השמור שם למעני, לא ייחשבו כל העינויים שהסבתם לי אלא כהכאה של ילד, אל מול הכבוד והשכר המובטח לי שם. דעתי לא תהא נתונה כלל לדברים פעיטים, כמו

(מא) חזר השופטים.

(מב) 'אמרי בנימין' מועדים, עמוד פה.

(מג) קאפיטל קח.

(מד) פסחים קח ע"ב.

נקמה בכס ומעלליכם. היא הנותנת, שגם אומות העולם צריכים להלל 'כי גבר עלינו חסדו' כי דוקא משום שכל כך גבר עלינו חסדו, הרי כל הצרות שהם עוללו לנו אינם נחשבים עוד בחומרתם ותוקפם^מ.

השמועות על עמידתו האיתנה של הגראף הצעיר חדרו אל מעבר לחומות הכלא, עד שהגיעו לשכונת היהודים שבווילנא, ומרן הגר"א זי"ע התרגש עד למאוד למשמע מסירותו של הגר"צדק, ושיגר לו את עידודו וברכתו שיצליח להחזיק מעמד, ואף הביע רצונו להפעיל את כוחו האלקי להשתמש בשמות הקדושים על פי חכמת הקבלה, להצילו מידי המענים אותו. אולם, כשנמסרו הדברים לצעיר האמיץ דחה את ההצעה באמרו: "מאז שהכרתי בבורא עולם - אני מתפלל מתי יבוא לידי ואקיימה מצוה גדולה של קידוש השם, ועתה, משהגיעה, אינני מסכים לוותר עליה ולהחליפו תמורת הגוף החומרי"^מ...

לפי מסורת אחת בא אליו הגאון לבקרו בבית הסוהר ומצאו יושב ודואג, אמר לו הגאון בתמיהה: "הרי צריך אתה להיות בשמחה, כאשר בעוד ימים מספר תגיע לדרגה גבוהה מאד להיות מקדש שם שמים ברבים, כמעלת התנא הקדוש רבי עקיבא?^מ".

ענה הגר"צדק כי באמת אינו חושש כלל מגזר דינו, כי אם מן העובדה שחסר לו "יחוס אבות", שכן אביו ואמו הינם גוים - אשר אינם מאמינים בבורא עולם. ניחם אותו הגר"א ואמר לו: "הקב"ה אומר אני ראשון ואני אחרון, הקב"ה הוא אביהם של כל אלו, אשר אין להם יחוס אבות".

ובשם הגאון רבי ברוך בער לייבאוויץ זצ"ל ראש ישיבת קאמעניץ - בעל ה'ברכת שמואל', נמסר המעשה בנוסח זה: יום אחד ביקר הגר"א אצל הצדיק רבי אברהם פאטאצקי בבית הסוהר, ומצאו כשהוא בוכה. תמה הגר"א לפשר בכיו: "הן אתה הולך למסור את נפשך על קידוש השם, ומדוע תבכה? - עליך לגשת לקיום המצוה בשמחה!"... השיב הגר"צדק: "לא על כך אני בוכה, אלא מפני שלא זכה להכות שורשים בעם ישראל, יען כי אין לא אב ובנים בקהל ישראל".

השיבו הגר"א: מצינו מדרש על הפסוק 'אני ראשון ואני אחרון' וגו'^מ - "אני ראשון שאין לי אב, ואני אחרון שאין לי אח, ומבלעדי אין אלקים שאין לי בן"^מ, והדבר תמוה, מה צריך לומר דבר זה שהוא גלוי וידוע לכל. אלא כך הוא פירושו: 'אני ראשון' - למי שאין לו אב בישראל ובא לחסות בצילי, 'ואני אחרון' - למי שאין לו אח, 'ומבלעדי אין אלקים' - למי שאין לו בן, אנכי טוב לו מעשרה בנים^מ.

(מה) 'משנת רבי אהרן' להגאון רבי אהרן קאטלער זצ"ל (חלק ג, עמוד סא) בשם החפץ חיים. וכיוצא בזה ב'שיח יצחק' על הגדה של פסח מהגאון רבי יצחק מלנאן זצ"ל (ירושלים תרס"ט, דף לד ע"א). כע"ז גם בספר 'החפץ חיים - חייו ופעלו' (חלק א פרק לו, עמוד רנב), וכן ב'חי המוסר' (חלק ב עמוד קנח), בשם הגר"א וואסערמאן זצ"ל הי"ד מפי החפץ חיים.

ובספר 'מאמר מרדכי' (סלאנים, חלק ב, עמודים תפז-תפח) מסופר בנוסח אחר: כשפסקו הרשעים את דינו לשריפה נחמו לכמה רגלים וחשבים רשות לבקר אללו, ואמרו לו שבוודאי כאשר יעלה למרום יפעול שינקמו באויביו ושונאיו, ואמר, אמשול לכם משל למה הדבר דומה. מעשה בילד מצני המלוכה שנתן לו אביו המלך שעשוע כעין ארמון מלכים וגינת חמד. פעם שיחק עם בן השר ושבר לו הילד בן השר את כל זה, וכעס מאוד ואמר בחרונו שכאשר יגדל ויהיה למלך על הארץ אז יתנקם בו, והנה כאשר יגדל ויעלה על כס המלוכה האם יזכור בכלל מה שעולל לו בן השר בילדותו? בן תמהני עליכם שדברו כזאת, וכי כאשר תעלה אל אבי שצשמים ותתענג נפשי מזיו השכינה האם עדיין אזכור מה שעולל לי בעולם שפל זה...

(מו) 'רוח אליהו' (במדור 'עדות נאמנה' עמוד ה), מפי הגר"א קאטלער ששמע מהחפץ חיים. ובספר 'הנדיק רבי שלמה' (שס), הוצא מפי הגר"ש בלאך מפי רבו החפץ חיים, כיוצ"ב, אלא שהיה על ידי שליח ולא בדיבור הגר"א עצמו אללו. וכן ב'חי המוסר' (חלק ב עמוד קנו), בשם הגר"א וואסערמאן מפי הח"ת, וב'החפץ חיים - חייו ופעלו' (שס, עמוד רנא).

(מז) ישעיה מד, ו.

(מח) שמות רבה פרק כט, סימן ה, ועיין ילקוט המכיר, ישעיה מד.

(מט) מספר 'ביששים חכמה' אמרי קודש וסיפורים מאת נדיקי הדורות נבג"מ זי"ע, שנרשם ע"י הרה"צ רבי נח גד וויינטרויט זצ"ל, בן הרה"ק רבי יעקב דוד מראדאמסק זי"ע (ירושלים תשנ"ד עמוד ע), מפי הגר"ר נחום מאיר קרליץ זצ"ל אב"ד מיישיגאל, ששמע מפי הגרצ"ד לייבאוויץ זצ"ל. וראה במאסף התורני 'שורון' כרך ה עמוד תלא, מה שמצאנו בזה דברים סתומים בתשובות הרמב"ם סימן מז, עיי"ש.

חבוקה ודבוקה בך

מעשה שריפת הגריצדק התרחש בבוקרו של יום טוב שני של חג השבועות בשנת תק"ט^{נא}, בהיותו בן שלשים שנה. בפעם האחרונה שביקרה אמו אצלו בבית הכלא, בכתה והתחננה אליו עוד הפעם שיחזור בו ועל ידי כך ינצל ממיתתו, והוא ענה: "אמי יקרה! את מאד יקרה לי, אבל האמת עוד יותר יקרה לי..."

בלית ברירה ניסתה אמו דרך האחרונה להצלתו, ומיהרה לנסוע אל הקיסר בכבודו ובעצמו לבקש על חיי בנה, והיא אכן השיגה ממנו אישור מיוחד להשאירו בחיים, אלא שהכומרים הקדימוה ביום אחד והוציאוהו להורג יום לפני בוא האישור^{נב}.

קודם שהוציאוהו לישרף שאלו אותו הכומרים: כאשר תבא לעולם העליון אחרי שישרפו אותך על קידוש השם, שם הלא תעלה במעלות נוראות ונשגבות, שם אתה תהיה ה"מאן דאמר" ומסתמא תדאג לקחת נקמה מאלה המלשינים והמוסרים שמסרו אותך למלכות וגרמו שיוציאו אותך לשריפה.

אמר להם הגריצדק מתוך שלווה החיצונית וגבורת הנפש הפנימית:

אספר לכם משהו, אני הרי חוטר ממשפחה רמה של נסיכים ודוכסים מדורי דורות בפולין. בילדותי סיפרה לי אמי, שבפולין היה נהוג שכאשר מת המלך וצריכים להעמיד מלך חדש, מתקיים בחירת המלך בפומבי, בו משתתפים כל השרים, הדוכסים, הנסיכים והפריצים, יושבים לילה שלם ומשתכרים כדרך האצילים, ובין לבין מעלים הצעות לבחירת המלך החדש.

פעם אחת מת המלך, והתאספה כל החבורה הזאת לילה שלם, ולא הגיעו לעמק השובה מי יהיה המלך החדש של פולין, והרי אי אפשר להשאיר את פולין ללא מלך, קם אחד הנוכחים והציע הצעה מקורית. אנחנו כולנו רוכבי סוסים ופרדים ובעלי עגלות מלכויות, הבה ונסע עכשיו לעבר יער פלוני, נכנס כולנו אל היער, ונחפש! האדם הראשון שנמצא שם - נכריז ביחד: "יחי אדוננו מלכנו לעולם ועד!"...

מחוסר ברירה ההצעה נתקבלה. כולם נסעו עד שהגיעו ליער, נכנסו בעובי היער, שם ליד אחד האילנות מצאו שוכב איזה עני מרוד, כולו מעלה צחנה, והוא ישן שינה עמוקה. הואיל והוא המלך, הרי שאסור להעיר אותו... עמדו כולם וחיכו עד שיואיל להתעורר. הוא פוקח את עיניו, מביט סביבו ודומה לו שהוא רואה מחזה תעתועים, כל אצילי פולין עומדים וקוראים במקלה: "יחי אדוננו מלכנו!!!" הושיבוהו בעגלה, הובילו אותו אל הארמון, והכתירוהו בכתר המלוכה - הנה לפולין יש מלך!...

ויהי אחר ששה חדשים לשבת המלך הזה על כסא ממלכתו, ביום אחד הוא קורא בבחלה לשלישו העומד לפניו, ואומר לו: "צריך אני לנסוע נסיעה דחופה אל היער" כמובן שמלך לא נוסע לבד, הלכו וארגנו במהירות נסיעה ליער עם כל הפמליא. כשהגיעו אל היער, העיז אחד השרים לשאול את המלך, בשביל מה באנו לכאן? אמר לו המלך: ראה, נזכרתי פתאום שבתקופת חיי הקודמת, בהיותי עני נודד, הייתי הולך תמיד עם "טאָרבע"ג^{נא}, בו אספתי קצת לחם וירקות במשך היום, ואחר כך נפלה עלי תרדמה, וכאשר הקיצותי וסבבוני כולם - שכחתי מרוב בהלה לקחת עמי את ה'טאָרבע' הזו, כעת באתי לכאן לקחתו, מקוה אני שעדיין לא יגנבוהו... אמר לו השר: סלח לי אדוני המלך, זה כעת חסר לך? ה'טאָרבע' שבתוכו קצת לחם מעופש וירקות רקובים מלפני ששה חדשים? הן כעת אתה מלך!... אמר לו המלך: שתוק! מחייב אתה את ראשך למלכות! ולא נחה דעתו של המלך עד שמצאו את ה'טאָרבע' המעופש ונטלוהו לארמון המלוכה...

(נ) אמנם צעת אשר כל כותבי הקורות קוצעים את יום ז' דשבעות ליום זו הועלה הגריצדק על המוקד, מצינו לאחדים שמצינים ליום א' דראש השנה, וכפי שמוצא בספר 'מגדיל ישועות מלכו' (ירושלים תשט"ז, עמוד יז) שהרה"ק רבי אברהם שמוחה מנארנוב זי"ע סיפר פעם: "שהרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע הממין אז עם תקיעת שופר עד אחר חצות, כי אמר אשר צמים אין מי שיענה אמן על צרכות השופר, כי כל המלאכים הלכו אל משרפות הגריצדק ולקבל נשמתו הטהורה".

(נא) 'קריה נאמנה' עמוד 521.

(נב) הג"ר בן ציון אלפס זצ"ל מגיד צוילנא, בספרו 'מעשה אלפס - ודע מה שתיצ' עמוד 83, וכן עוד כמה מקורות.

(נג) תרמיל שהעניינים הולכים אחר לחסוף בו את מעט מטלטליהם, כדאיחא צמשה מסכת כלים.

אמר להם הגר־צדק: "כאשר אבוא לעולם האמת אחר שישרפוני בככר העיר - כל עניני העולם הזה וכל הרדיפות שרדפו אותי, שוות יהיו בעיני הרבה פחות מה'טָאָרְבֶּע' ההיא... כשאהיה שם, במעלות קדושים וטהורים, האם ידאוג אותי אז ה'טָאָרְבֶּע' שהשארתי כאן, ביער העולם הזה?!"...

לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בְּרַבִּים

ובך מתוך הרגשים נעלים וטהורים שכאלו, הלך את דרכו האחרונה אל המוקד שהוכן עבורו במעמד פומבית ב"רחוב הרחב". המוני גוים, צמאי דם, נהרו למקום האירוע, כשארס השנאה ליהודים מפעפע בקרבם.

רבי אברהם צעד דרך רחובות העיר, כאשר מלוויו מובילים אותו למשא ראויה "למען יראו ויראו". יהודי העיר שחששו ממעשי נקמה על ידי ההמון הנוצרי, הסתגרו בבתייהם מאחורי דלתות נעולות ותרסיסים מוגפים. כל אחד מתושביה היהודיים התפללו ביחידות, ובתי הכנסיות היו שוממים מבלי באי מועד¹.

אכן כשעבר הגר־צדק תחת חלון ביתו של הגר"א, פתח הגאון את החלון וקרא לעברו: "ר' אברהם, לך בזריזות!"...

ונתבארו הדברים באופן זה: ספק בהלכה עלה בלבו של רבי אברהם, האם על פי דין הוא חייב להשהות את צעדיו, כדי להציל עצמו ל"חיי שעה" ולהרויח עוד כמה דקות של חיים, או שמא מחייבת מצות קידוש השם דוקא להזדרז ולמהר, משום "זריזים מקדימים למצות", ובכך להגדיל גם את מעשי הקידוש השם. יצא הגר"א והכריע עבורו את ההלכה, שיאיץ את צעדיו כדי לקדש שם שמים, ויפה שעה אחת קודם².

את דרכו אל המדורה עשה רבי אברהם בן אברהם בריקוד ובשירה, צעד בצעדי פיזוז מרקדים, כשהוא שמח ועולז לאין שיעור³. בישיבת וואלאזין נהגו לשיר בדביקות נפלאה את השיר המיוחד שזימר הגר־צדק בשעת הליכתו אל המוקד, מתוך תפילת הבוקר המסתיימת בברכת: "ברוך המקדש שמו ברבים", וזה לשונה: "אבל אנחנו עמך בני בריתך, בני אברהם אוהבך, שנשבעת לו בהר המוריה, זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח..."⁴, והוא ניגון שמח מאד המעיד שהלך לקיים את המצוה בשמחה גדולה...⁵

(נד) כמוצא בחוברת 'גרי הצדק' שראשי הקהילה הזהירו את הציבור להתפלל צדיקים ולא ללכת לצית הכנסת. לעומת זאת כותב ר' חייקל לונסקי, שיהודי ווילנא היו מכונסים צדתי כנסיות.

(נה) קונטרס 'לקח טוב' (צרוקלין נ"י. תשמ"ז), מפי הגאון רבי מרדכי גיפטרער זצ"ל ראש ישיבת טעלז בקליוולאנד, אה"י. וכן שמענו מפי הגאון רבי יעקב דלשטיין שליט"א, ששמע מפי רבו הישיב הרב זלמן אסטולין זצ"ל, בעיירת הולדתו צרסיא.

אמנם בספר 'אהל משה' (צרוקלין תשס"ז, עמ' רלו) מסופר, כשעברו ליד ביתו של הגר"א זי"ע, ציקש הגר־צדק רשות מרוצחו ליכנס לכמה רגעים לביתו של הגר"א, והם נענעו לו. והגר"א אמר לו: "תמהר תמהר ותלך" - בלשון קדשו: "גייט שנעל, גייט שנעל - לויפטו!..."

(נו) הנה איתא במדרש (הוצא צדיק יוסף הלכות שבת, סימן רצב, בשם 'שצלי הלכט' סימן עט) שיצחק אבינו אמר שירה כשנעקד על גבי המזבח, והו' שאומרים בתפילה 'אברהם יגל, יצחק ירנן', דקאי על שעת עקידת יצחק.

(נז) 'הרב הדומה למלאך' (ירושלים תשס"ה, עמוד 634) בשם הגאון רבי צרוך צער לייבאוויץ זצ"ל - בעל ה'צרכת שמואל' שהיה נוהג לשיר הניגון הלו פעמים רבות בעידן חדושתו. וכן מוצא בספר 'צדק עץ החיים' (ירושלים תשמ"ו, כרך 3 עמוד 575), מפי הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, תלמיד ישיבת וואלאזין - בעל 'אבן האזל', אשר עד זקנותו היה שר זאת בשמחה ובהתרוממות הנפש.

בספר 'עשרה נסיונות' (מאת הר"ר אלעזר יהודה לייב פינטער שיחי', פרק 'נסיון האמונה', עמוד לו) הוצא שצער סלוצק היה דר יהודי זקן מופלג כבן תשעים, בנו של הגאון בעל 'ראש לראובני' - שכונה צפי כל: רבי ראובאלע דענענבורגער זצ"ל. היה מטופל כל ימיו צבת יחידה חולנית, והיה עליו לסעדה ולדאוג לכל צרכיה, צרוז סבל וסבלנות, וכל ימיו עברו עליו צרות ומכאובים ל"ע. ומידי שנה בשנה, צמוצי יום הכיפורים, היה נכנס אליו הגר"א מלצר זצ"ל לחזקו ולאמנא, והיה שש ועולו עמו צרוז שמחה כשהוא שר הניגון של הקדוש גראף פֿאַטֿאָקֿי ה"ד: "אבל אנחנו עמך בני בריתך" וכו'.

על מקום המוקד, הוסיפו הכומרים בנסיונותיהם לשדל את הצעיר הנמרץ לחזור לאמונת אבותיו, אולם באותה שעה כבר לא שמע מה שהם מקשקשים באזניו, נפשו כבר היה מעבר לזה.^{נח}

הוא כבר לא ראה את האנשים אשר מסביבו, בקרבו הודלקו כל אורות החיים, שהבהבו והציתו להבת אש עד שחש שחמימות נפלאה ואורה מיוחדת אופפת אותו. הוא רעד, לא מתוך פחד, אלא מהתרגשות פנימית, נסער מגודל הזכיה למסור את נפשו עבור קדושת שמו יתברך - שעתה הגיע העת לקיימו בפועל ממש... בגאון צעד אל המדורה תוך שאגת "שמע ישראל" שרעדה באויר והתמזגה עם לחש הלהבות, לקול תרועת ההמון הנבער שנדהמו למראה עיניהם.

הוא

מספרים, כי בשעה שהאש אחזה בגופו הוא פנה אל האש בקריאה: "שרפי את גופי אשר פעם אכל טריפה, שרפי את ידי אשר חטאו וכו'..."^{נח}, וכן הלאה. גם כשאפפוהו הלהבות מסביב, עוד נשמע קולו מזמר מזמורי תהלים, עד שעלתה נשמתו הזכה והטהורה למרומים מתוך יסורים קשים ומרים. יש שמוסיפים שהוא ברך "ברוך מקדש את שמך ברבים"^{נח} או: "ברוך דיין האמת"^ס, וצעק בקול רם "משה אמת ותורתו אמת"^{סא}.

הצדיק רבי שלמה בלאך זצ"ל שמע מפי רבו החפץ חיים זי"ע, כי מרן הגר"א התבטא בזמנו, שאם היו שם עשרה כשרים מישראל לענות אמן על ברכתו, כבר היה משיח בא!^{סב}

יש שידע לספר, כי כאשר הועלה הגר"צדק על המוקד ומסר את נפשו למען קדושת שמו הגדול, הלך הגה"ק רבי אלכסנדר זיסקינד מהוראדנא זי"ע - בעל ספה"ק 'יסוד ושורש העבודה' ושם נפשו בכפו, הגיע במסירות נפש בהחבא אל מקום המוקד, והטמין עצמו בסתר בין ענפי אחד האילנות, כדי להיות נוכח באותו מעמד, ולשמוע איך שהגר"צדק מברך את ה' בסילודין, ברכת "לקדש שם שמים" בשם ומלכות, ולענות אחריו "אמן"^{סג}.

בספר 'מאמר מרדכי'^{סד} מסופר שבעת השריפה ראו כדמות יונה פורחת מלהבות האש ועולה למעלה.

ומאז ועד לעת זקנתו הנהיג הגר"א מלצר מנהג זה לעצמו, וכפי שהוצא שם בספר 'צדק עץ החיים' (כרך א עמוד 923) שכל מו"א יום הכפורים היה מגיע לבית הגר"א מלצר זצ"ל, יהודי זקן, מסובל ציפורים קשים ומרים, והיה עולה על השלחן, רוקד ושר את ניגונו של הגר"צדק הי"ד מתוך חדה והתרגשות עצומה.

ובספר 'שמוש חכמים' (בני צרק תשס"א, עמודים נא-נב) הוצא שמסורת היתה צ"צ הרב" דוואלאזין, כי צעת עלותו על המוקד, שרר הגר"צדק את קטע התפילה "אתה הוא עד שלא נצרה העולם, אתה הוא משנצרה העולם וכו', קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך וכו', ברוך אתה ד' מקדש את שמך בצדיים", והיו משוררים צ"צ הרב" את התפילה הזו באותו ניגון טמיר, בזמנים מיוחדים של עתות רגון.

אולם בספר 'אור שבעת רועים' (חלק 'צרכת יחזק'. הועתק בספר 'מגילת רות' עם מדרש 'אור יקרות', עמוד ס) הוצא שרבי אברהם שר הניגון של "אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו" וכו'. ניתן לשער שהכותב לא דק וטעה בין התפלות המסודרים בתפלת השחר סביבות לקריאת שמע ונתחלף בזכרוננו התפלה שלאחר קר"ש, היינו 'אתה הוא' עם התפלה שלפניו - דהיינו 'לפיכך אנחנו צדיים'.

(נח) בחוברת 'גרי הצדק' (עמודים 72-82) כותב: ויזילו משפטו למשך לשונו מערפו. וכמדומה שהוא דבר בלתי ידוע לחלוטין.

(נט) כת"י 'גר צדק'.

(ס) חוברת 'גרי הצדק'.

(סא) 'מאמר מרדכי' סלאנים, חלק ב עמוד תפח.

(סב) מפי תלמידו בספר 'הצדיק רבי שלמה הנ"ל. אגב, עוד הוצא שם מפי הגר"ש בלאך, שכל מה שהחפץ חיים היה מספר צסס הגר"א, היה ממה שקיבל מרבו, שהיה תלמיד הגר"ח מוואלאזין תלמיד הגר"א, כך שהמסורות שצידו היו קרובות למקור.

(סג) 'שמוש חכמים' (הנ"ל, עמוד נא) צסס הגר"א קאטלער זצ"ל. אמנם במקום אחר הוצאה השמועה הזו בהקשר למעשה אחר, שהועלה יהודי על המוקד בעירו של רבי אלכסנדר זיסקינד, הוראדנא, בשנת תק"ן (ראה בספר 'עיר גיבורים', ווארשא תרמ"ד, בסוף הספר.

(סד) סלאנים, חלק ב עמוד תפח.

בספר 'גירי הצדק'⁸² מביא סיפור נורא וז"ל: "ונכרית אחת עמקה את פיה בשחוק בעת שדנו אותו, וכרגע צעקה בקול מר, ונשארה כן עקומה ופיה פתוח ונאלמה, והיה לה יסורים קשים".

מפורת בשם הגר"א מספרת, כי עם עלותו השמימה נפל פחד על כל "הקליפות החיצוניות" וכולם היו לאילמים⁸³.

יש שסיפר על יהודי איש רייסין שנכנס בו דיבוק, והיה הדיבוק מדבר מגרוננו: "הלא היה קידוש השם בוילנא, גרצדק מקדש בשמחה עצומה, וכל הקליפות והחיצונים נפלו על פניהם בחימה, ומלאכים רבים עומדים מאור הרקיע עד המקום שמקדש שם שמים, ומקבלים את נשמתו בחדוה רבה ועצומה עם כל המלאכים האלה, ואברהם אבינו ע"ה קיבל בעצמו את נשמתו, וגם כי האבות והצדיקים ועשרה הרוגי מלכות הלכו וקיבלו את נשמתו הטהורה בשמחה רבה ועצומה, וחדוה רבה וגיל עד אין חקר"⁸⁴.

בשם הגה"צ רבי חייקל מילצקי זצ"ל, נמסר קבלה שהיה בידו, שבזמן הגר"א היה דיבוק שאמר כל מיני גילויים, אחד מהם שאחר חמישים שנה עתיד לרדת נשמה גבוהה בשם "ישראל מאיר הכהן"⁸⁵ ויעשה תיקון גדול. והשנית, בשעה שנשרף הקדוש גראף פאטאצקי החל לזעוק בקולי קולות שהוא נחנק, וכששאלוהו ממה הוא נחנק? ענה ואמר, שכל הנשמות הקדושות והטהורות ירדו מן השמים לקבל פניו של הקדוש, והוא נחנק מרוב הקדושה הנוראה ששררה בעולם באותה עת...⁸⁶

ב'מאמר מרדכי⁸⁷ הובא כי לאחר שריפת הגרצדק התעוררה קטרוג גדול בשמים על שזה נעשה על ידי אחד מאומות העולם ונסתלקו שלשה עשר מצדיקי הדור.

אחרי שהגרצדק הועלה על המוקד, יצאה פקודה מאת הכומרים לבל יאספו את אפרו להביא לקבורה, אבל הגר"א החליט שחייבים להתאמץ ולהביאו לקבר ישראל, וכך פעל גם למעשה. חי אז בוילנא יהודי בשם ר' לייזער שישקעס⁸⁸, שהיה בלא חתימת זקן, מה שהקל עליו להתחפש לנכרי, אותו בחר הגר"א להוציא לפועל מצוה קדושה זו.

82 (סא) יאָהאַנעסצורג תרכ"ב, עמוד 82.

83 (סו) עוד אמרו בשם הגר"א, כי באמרו דברים בשנאו של הגר נדק, אמר צין היתר כי מדרגתו של הגר היא למעלה מן ישראל. כי זה ידוע שאיש ישראל הוא למעלה מהמלאך, כי המלאך לא ניתן לו לומר שם "השם" רק אחר ג' תיבות, והם 'קדוש קדוש קדוש ה' נבא-ת', וישראל אומרים אחר צ' תיבות 'שמע ישראל ה' אלוקינו' [ראה חולין דף לא ע"ב]. ואילו אלל גר מצינו שאומר כבר אחר תיבה אחת, כמו שכתוב 'ויאמר יתרו ברוך ה' וגו' (ראה 'פנינים משלחן הגר"א' פ' יתרו ית, י').

84 (סז) כת"י "גר נדק".

85 (סח) הוא הגה"ק החפץ חיים ז"ע.

86 (סט) ספר 'עשרה נסיונות' (פרק 'נסיון האמונה', עמוד לו הערה כח) מפי הגר"א שלמה צרעודא שליט"א בהספדו על הגאון רבי שמשון דוד פינקוס זצ"ל.

87 (ע) סלאנים, חלק ב עמוד תפט.

88 (עא) ר' חייקל לונסקי כותב ששמו של אותו יהודי היה ר' מאיר סירקעס.

שישקעס, היתה משפחה ידועה בוילנא בשנים ההם, והוציאה מקרבה הרבה גדולי תורה. בספר 'עיר ויילנא' (עמוד 4) מוזכר רבי אהרן שישקעס - "מגדולי הלומדים ומחשובי עירנו". נפטר בשנת תרכ"ו בן ע"ח שנה, כלומר שנולד בשנת תקמ"ח, והיה קרוי על שם חותנו - הגאון רבי מאיר שישקעס.

הגאון רבי מאיר שישקעס דן מוזכר ב'קריה נאמנה' (עמוד 552) כאחד "מין המיוחדים שבגדולי חסידי הדור", ראה שם את נוסח מנצחו. רבי מאיר שישקעס נפטר ביום כפור תקצ"א. שם אצוי היה רבי אליעזר, אך אין צידו לשער אם הוא רבי אליעזר שישקעס שהציא את של הגר-נדק לקבורה.

האחד והמיוחד מנצי משפחת שישקעס היה אחיו של רבי אליעזר שישקעס הג"ל, הלא הוא הגאון הגדול רבי שאול צבי יהודה ליב שישקעס זצ"ל בעל מחבר ספר 'שביל הישר' על הרי"ף, שחלק ראשון ממנו, על מסכת ברכות, שבת ועירובין נדפס בוילנא תקצ"ט. הגאון רבי אברהם אבלי פאסוילער זצ"ל מוילנא כותב בהסכתו לספר, שרבי שאול זה "היה חשוב מאד וגדול צעיר הרב הגאון החסיד רשכז"ה

לבש ר' לייזער בגדי נכרים, את כיסיו מילא בשטרות כסף רבים, והלך לשחד את הגוי שהופקד על שמירתו הזמנית של האפר. ואכן ההצלחה האירה לו פנים, השומר הואיל למסור לו את אפרו הטהור, יחד עם שתי אצבעות ששרדו מן השריפה^{עב}, וכך הביאם לקבר ישראל בתוך כד של חרס בבית החיים הישן בעיר ווילנא.

בגין מסירותו של ר' לייזער והקרבתו הגדולה, ברכו הגאון שיזכה להאריך ימים ושנים, והוא אכן חי עד מאה ושנים עשרה שנה. ועל מצבת קבורתו היה חרוט: "ברכת הגאון, מספר שנות חייו, מאה ושנים עשרה שנה"^{עג}.

רבינו אליהו מוילנא ז"ק"ל. והגאון רבי אריה ליב קאלינצ'וויץ ז"ל מצריסק כותב עליו: "שאלו היה ארוך דודו של רבינו הגדול רשכבה"ג הגאון מוהר"א מוילנא ז"ק"ל... דור לדור ישנה מעשה תקפו בש"ס ופוסקים וגבורתו ביראת השם...". בהקדמת הספר ובהסכמות מסופר, שכשהגאון רבי זלמן מוואלאזין ז"ל סידר משנתו לעצמו בלימוד האלפס, הוא למד אותו עם הציאור הנפלא הזה. וזה לשון המחבר בהקדמתו:

"ואחרי אשר עורני השם יתברך ברחמי לגמור כל זאת על כל חלמא סדרי הרי"ף ז"ל, הקרה ה' לפני מקרה טהור גברא קטן בשנים א"ך גדול בענקים, יונקא קדישא חסידא ופרישא, מילא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ודעת בכל הש"ס (ההדגשה - במקור) עם כל השיטות הפוסקים קדמאי וכתראי ערוכים ומחודדים בפיו לאמר צלי גמגום, הוא ניהו קדושת שמו מפארים מהור"ר שלמה זלמן בהרצני מוהר"ר יצחק מק"ק וולאזין, חתן הרצני מוהר"ר יחיאל מיכל מחושבי יקרי קהילתנו ז"ל, למד את כל חלמא סדרי הרי"ף ז"ל עם חיבורי הג"ל, ובכל מקום ומקום אשר מלא שהשמיט מלהביא איזה גירסא או איזה פירוש או טעם או איזה פוסק השייך על דברי הרי"ף - רשם על הנייר, ומלאתי אותם בכל המקומות. ובפרק ב' דיבמות, ופרק ב' דחולין, ופרק ב' ופרק ו' דשבויות חמלא מצויין אצל סעיף כמין חבנית י"ד, הוא מורה שאותו סעיף סידר הרב הגדול מוהר"ר שלמה זלמן הג"ל בעצמו".

רבי שאלו שישקעם נסתלק בשנת תקנ"ו. נוסח המנצח על קברו הפותח במלים: "הוי שר וגדול נפל לעם ישראל" מופיע ב'קריה נאמנה' (עמודים 271-371, ערך 38). כאמור לעיל, רק חלק קטן מהספר נדפס על ידי נכד אחיו - רבי אהרן ב"ר אריה לייב ב"ר מאיר ב"ר אליעזר. שאר הספר, הכולל גם את הערותיו של רבי זלמן, נאצד כפי הנראה ברבות הימים, וחזר על דאבדן.

[אדהכ, מן הראוי לציין, שבספר 'עיר ווילנא' (עמוד 442, הערה 3) כותב, שרבי שאלו שישקעם היה חותמו של רבי מאיר הג"ל. ואם אמנם כן, הרי שרבי שאלו הוא בעצם גם אביו זקנו של רבי אהרן ב"ר אריה לייב, ובלי ספק הוא היה מזכיר זאת בהקדמת הספר, ולא היה מסתפק במה שהוא דודו זקנו].

בספר 'עיר ווילנא' (עמוד 24) מוזכר עוד מישהו ממשפחת שישקעם: הרב הג' ר' יוסף בהר"ר שמעון שישקעם.

(עב) בכת"י 'גר דק' וכן במאמרו של ר' חייקל לונסקי הי"ד כתוב: שהגוי מסר לו רק מעט אפר ואצבע אחת שנותרה מרבי אברהם בן אברהם.

(עג) בכמה מקורות יסופר, כי כאשר נודע דבר מעורבותו של הגר"א בהצלת אפרו של הגר-דק, הוצא למאסר בידי השלטונות. אלא שענין המאסר הזה לוטה בערפל, ובשמועות מאוחרות המספרות עליו נמערבבו דברים משני המאסרים שהתרחשו רק לעת זקנותו, בנסיגתו להאיל נער משומד מידי הכומרים. כמו כן מוזכרים בהקשר זה זיקור של תלמידו הגר"ח מוואלאזין ז"ל אצלו (ראה בספר 'אמרי דבש' מאת הר"ר דוב בער שווארץ הי"ו, ברוקלין תשנ"ח, עמוד קפז), והוא הרי נולד צו ביום שנעקד הגר דק, ביו"ט שני של שבועות.

[להשלמת הענין ראוי להעמיק מה שמוצא בספר 'אמרי דבש' הג"ל בשם הגאון רבי אברהם צבי קמאי ז"ל הי"ד ממיר וגם בשם הגר"א קאטלער ז"ל, שקבלה בידם איש מפי איש, כי כאשר נודע הדבר להממשלה, שהאפר של הגר-דק הוצא לקבורה, חרה אפס מאוד, והמה חקרו ודרשו לדעת יד מי היה במעל הזה, ונתוודע להם על ידי מסור מלשין אחד, כי בעצת הגר"א פעלה כל זאת. ולקחו את הגאון למאסר, ועל ידי הרבה השתדלות ניתן רשות כניסה לתלמידו הגר"ח מוואלאזין ז"ל לבקר את רבו במאסר. והגיד אז לרבו כי ברצון המלכות להחרין עליו משפט מות ר"ל. ענה על זה הגאון: "ומה בכך, וכי גדול אני מהתנא רבי עקיבא שהיה מעשרה הרוגי מלכות?!"... המשיך הגר"ח לומר: "אבל ידע רבינו, כי בדעתם להוציא עליו משפט מות אכזרי לשרפו באש ר"ל"... ענה שוב הגאון: "וכי גדול אני מרבי חנינא בן תרדיון שנסרק על קדושת שמו יתברך?!"... השיב על זה הגר"ח וגילה: "כי ברצונם לשרוף את רבינו יחד עם אשה זונה"... אז ענה הגאון ואמר: "דאָס וויל איך ניעו!".

והיה כאשר יצאו דברים אלו מפי הגר"א, ילא משם הגר"ח שמח וטוב לב, והגיד לקהל הנאספים במחוז הבשורה טובה כי מאחר שאמר לו הגאון זאת, בטח לא ישארו דבריו ריקם. ובכן יהא נכון לבס צעות, כי עוד מעט ויאל רבינו לחפשי. והי אחרי ככלות יום או יומיים הוצא הגאון לפני שופטי הממשלה, וכשהתחילו לדון את דינו, אז הרים הגאון את הטלית מעל ראשו, ונתגלה התפילין שלו, וכאשר ראו השופטים את התפילין, אמרו כולם כאחד כי אין באיש הלזה שום עון ואשמה וכי הוא איש ישר והגון, ופטרוהו לשלום...

רחק ממנו מנחם משיב נפשו

ארכעים יום לאחר שריפת הקדוש הגרצדק הי"ד, בשבעה עשר בתמוז, נידון למות אחד מגדולי ווילנא, הקדוש רבי מנחם מן בן רבי אריה מוויזון זצ"ל^ע, שהיה נודע כתלמיד חכם גדול ומופלג בחסידות, והיה רבו של הגרצדק^ע.

כשנתפס הגרצדק על ידי מסירת אחד החייטים שבעיירה איליע, החלו לחפש אחר עקבותיו של יהודי זה אשר סייע ביד הגר להתגיייר, ומשנתוודע להם מי הוא אז אסרוהו תיכף ויוציאו משפטו לשריפה. בהיותו רבי מנחם מן זקן ונשוא פנים יותר מגיל השבעים, הועלה על המוקד ונשרף על קדושת שמו יתברך, הי"ד. **ובך** הונצח לזכרון עולם בספר 'עמודי בית יהודה'^ע:

"**כבר** שמעתי מפה קדוש אחד הי"ד מוהר"ר מן, זקן בן ע' שנה ותלמיד חכם גדול שנהרג על קידוש שמו יתברך בק"ק ווילנא, כשדנו אותו צר"י המשפט, הני דייני גזירות שגזרו עליו עינויים קשים ומרים ב"מ [בר מינן], והוא לא שת לבא אל חלומותיהם וכו', ושחק על משפטם. ואמרו אליו הצרים: התחשוב אתה הזקן לנקום בנו את דמך מדינו, עשה עמנו מה שביכלתך ואנחנו נעשה עמך מה שביכלתנו וכו'. ויען החכם ויאמר: אני שמח ועלז באלק[י] שלא תוכלו על נפשי אשר היא לאלקים, כי אם גופי אשר הוא שְׂאוֹל מאדמה השממה זה שבעים שנה, ואתם שלוחי האדמה ותבעתם את שלה.

אך על דבר הנקמה אשר בשחוק אמרתם - מחולל לנפשי. וישא משלו ויאמר: עני אחד נאבד או (נגנוב) [נגנב] ממנו כיס מלא פרוטות בדרך אשר הלך בה, והיה העני מצטער על אבדתו איזה שעות וצעק ובכה על אבדתו, ובקש לחזור אל מקומו הראשון הרחק מאד ולחפש שם את הפרוטות הנאבדות. ובתוך כך ראה לפניו עיר גדולה, ויאמר, אלכה נא אל העיר הזאת ואקנה לחם ומזון על הדרך אשר (אשיב) [אשוב] אליה, כי הרחיק מאדם ומעיר. וכבואו העירה יצאו ובאו כנגדו כל גדולי העיר וקבלוהו בכבוד גדול, והושיבוהו על כסא השרים ונתנו אליו עושר ונכסים רבים וכו'. האם סכל יהיה איש הזה ויחזור זה דרך רחוקה לבקש את הפרוטות האובדות, ואף אם יודע שימצא את הגנבים שחמסו את הפרוטות של נחושת ממנו - וודאי יאמר בלבו יהיה להם אשר להם, יבוא יומם וישלמו כפל, ואני פה אשב על כסא כבודי ואשכון בטח ובמנוחה שלימה שרציתי בה כל הימים".

"**ומהמשל** זה הזך כבר נודע הנמשל הצח, והכפל הוא אך למותר. עד כאן דברי פי חכם חן, וזכותו יעמוד לנו ולכל ישראל אמך"^ע.

מסופר, כי בעת אשר נגשו אליו קרוביו לקחת ממנו ברכת פרידה לפני מותו, ביקש מהם שאל יחרתו על מצבתו האותיות "הי"ד"ע^ח - וטעמו ונימוקו עמו: כי זה נמשל לאלו שהיו אומרים על עשיר גדול כי ינקם מאחד אשר גזל ממנו פרוטה אחת...

"**די** לי הזכיה הגדולה כזו שגלוי לפני - כלה רבי מנחם מן את דבריו האחרונים - כי בעולם העליון תתחבר נשמתי עם נשמה של אותו צדיק כר' אברהם בן אברהם"^ע...

בשני הגאון לציטו שאלוהו לפשר הדבר עם התפילין, ענהו הגאון: "הלא מקרא מלא הוא 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך' (דברים כח, י), ואמרו חז"ל (במסכת ברכות דף ד ע"א) אלו תפילין שבראש וכו'... שאלוהו שוב שאלו גם לאחרים יש תפילין ואינם יראים מהם. השיבם: "הרי לא נאמר תפילין שעל הראש, אלא תפילין שבראש - כלומר שיש תפילין בראשו ממש"....

(עד) ראה אודותיו ב'קריה נאמנה', עמוד 521.

(עה) מבוא 'לתולדות היהודים בזמננו', נדפס בריש ספר 'לתולדות היהודים בקונצנה וסלבודקה', קידאן תרנ"א, עמוד 16.

(עו) לרבי יהודה הורוץ מוויילנא, אמשטרדם תקכ"ד, דף מו ע"א.

(עז) תשובה זו עממה, בשינויים, מסופרת גם בשם הגרצדק. ראה ב'הגדה של פסח' עם פירוש 'שיח יצחק' להגאון רבי יצחק מללאן זצ"ל (ירושלים תרס"ט, דף לד ע"א), וכן בספר 'הספן חיים' (תלך א, עמוד רנב).

(עח) ראשי תיבות: ה' ינקם ד'מו.

(עט) מבוא 'לתולדות היהודים בזמננו', נדפס בריש ספר 'לתולדות היהודים בקונצנה וסלבודקה', קידאן תרנ"א, עמוד 16.

"לזכר נפש הקדוש הזה, ועמיתו בחסידות ובטהרת הקודש הרב ר' אברהם ב"ר אברהם, הנלווה על בית ישראל - חברו חכמי ווילנא תפלה מיוחדת", והיא נמצאת "בקובץ תפלות כתביד בית הכנסת הגדולה"^פ.

ולמלשינים אל תהי תקוה

אודות גורלו של החייט המלשין אשר מסרו למלכות - מדהימים ומפליאים המה דברי הבטחתו של הגר"צדק: "אם רק אזכה לזכות כלשהי בעולם האמת, לא אנוח ולא אשקוט עד שיעלה בידי להביא את המלשין לחיי העולם הבא!... מאחר שבעצם הוא זה שהסב לי את האושר הגדול, למסור נפשי על קידוש השם" ^{פא}

אולם, ממקור אחר מסופר על קללה נמרצה שיצאה מפי הגר כלפי המסור, כי צאצאיו אחריו עד דור עשירי יהיו חוגרים בעלי מומים, ושלא יהיה מהם מי שימות במיתה רגילה. וכשביקר סופר פולני באיליע לשם חקירת הפרשה, בשנת תר"ץ, גילה שם מצאצאיו - שבני העיר היו נוהגים לכנותם בתואר גנאי "דיא יאשקעס" - שהיו כולם מומים, דור אחר דור, מהם חרשים או אילמים ומהם חוגרים וכדומה, ורק לעתים נדירות מת אחד מהם במיתה טבעית. וכי על בני המשפחה מוטבע כמין אות-קלון, ולהיכן שרק יבוא אחד מהם הוא יתקל בהסתכלות פחד וחשדנות.

גם יודעים בני העיירה להעיד, שעל בית המרוח "סטארינקע" - בו הסתתר הגר וגורש משם על ידי בעל המקום - חלה קללה, ושום מוזג אינו מסיים שם את שנות החכירה.

ובקונטרס 'גירי הצדק'^{פב} הובא דבר הקללה של הגר"צדק בשם "הרב הגאון מאיליע", אך בנוסח שונה וז"ל: "הצדיק [ר' אברהם] קילל את החייט הרשע הארור אשר מסר אותו למלכות, שמכל מרבית ביתו עד עולם לא יהיה תלמיד חכם, ואם איש ממשפחתו חפץ בתורת ה' - אז ימות בבחרותו. כי כאשר נתמנה הוא שם לרב, הגיד שיעור גמרא בכל יום בבית המדרש, וישב אצל השיעור בחור אחד משכיל וטוב, והיה הרב מקרב אותו כי היה גם מתמיד בלימודו. ופעם אחת באה אמו ותתפוש אותו בפאת ראשו ותסחבהו סחוב והשלך מן בית המדרש, ותצעק צעקה גדולה ומרה לאמר: צא צא איש הדמים, איש הבליעל, חוסה נא על נפשך. ויחר להרב מאוד וישאל על זה. ויענוהו ויאמרו, כי הוא ממשפחת הרשע, ואמו נפלה מורא על ראשה אם ילמוד תורת ה' אז ימות, ולכן אינה חפצה שילמוד".

ובספר 'המתייהדים ברוסיה ובשאר ארצות'^{פג} מספר המחבר, שבשנת תרמ"ה בהיותו בפלך חערסאן שברוסיה הדרומית פגש במלון בו התאכסן יהודי כבן ארבעים, שכל לילה ולילה לפני לכתו לישון היה אומר וידוי כמי שמתעתד למיתה באותו לילה. וכששאלו לפשר הדבר, חשף אותו יהודי את עצמו לפניו וענה לו: "אנא מדבית האי חייטא קא אתינא, זה שמסר את הגר"צדק זכרוננו לברכה בידי השופטים, על אשר נזף אותו ואת בנו השובב, והוא בהאסרו קיללהו באותה קללה נמרצת שנחתה על בית עלי לאמר: 'ולא יהיה זקן בביתך כל הימים... וכל מרבית ביתך ימותו אנשים'^{פד}. ובשביל זה, אנו יוצאי חלציו מתוודים כל לילה... אך במקרים בודדים אנו עוברים את הגבול של 'לא יחצו ימיהם'". ומוסיף המחבר לספר, ששוחח על כך עם הרב דמתא הגר"ר גרשון דוב פינסקער זצ"ל, שאמר לו שגם הוא יודע כמה נינים ונכדים של אותו חייט ואף אחד מהם לא האריך ימים^{פה}.

(פ) ראה 'קריה נאמנה' שס.

(פא) 'חיי המוסר' (חלק ב עמוד קנח), שס הגאון רבי אלחנן וואסערמאן זצ"ל הי"ד מפי החפץ חיים. וכן 'אור שבעת רועים' (חלק 'צרכת יחנק'). הועתק בספר 'מגילת רות' עם מדרש 'אור יקרות' (עמוד ס), ו'החפץ חיים - חיי ופעלו' (חלק א פרק לו, עמוד רנז).

(פב) יאָהאַנעסצורג תרכ"ב, בסוף הספר.

(פג) מהדורה שניה, חיפה תר"ץ, עמוד רח.

(פד) שמואל-א ב, לב-לג.

(פה) גם בספר 'הרוחן פוטנטי' מהר"ר צבי יוסף מיסקי ז"ל, ידע לספר מפי יליד איליע כי בני המקום מזהרו מלהמתח עם זאנאזי האיש ההוא, הנקראים "די יאשקעס", כי צידוע שאינם מאריכים ימים. אצל את ענין הקללה לא הזכיר.